

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક
સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮

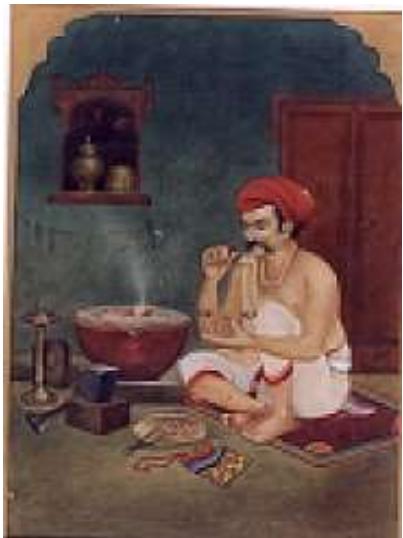
૧

કિશોર રાવળ

Kishor Raval

7901 Henry Ave G109
Philadelphia PA 19128
kishor@markis.com
(215) 482 0924

From www.kesuda.com

અખો ભગત
રવિશંકર રાવળ

પ્રસ્તાવના
કિશોર રાવળ

અર્પણ

નવી સદીની નોભતો વાગવા લગી છે. તેનો અવાજ એક વાર પણ સાંભળવાની સૌને તક મળતી નથી. એટલે મનમાં થયું ગુજરાતી ભાષાના ગ્રેમીઓને, સહેલાણીઓને અને પિપાસુઓ માટે નવી સદીના પાંગરણમાં કંઈ કરું.

રાંધતી વખતે રસોડાની અભરાઈઓ ઉપર, રેફિજરેટરના ખાનામાં નજર નાખીને શું બનાવવું તે નક્કી થાય છે તેમ મેં મારો ઈસ્કોતરો ખોલ્યો અને તેમાં નજર નાખી ફિઝોળ્યો. ધ્વંદ્વો એક કમ્પ્યુટરનો આવડે, વારસામાં થોડી કળા, થોડું સંગીત અને નિશાળના દિવસોમાં મળવા મુશ્કેલ તેવા મૌંઘેરા બે-ગ્રાશ શિક્ષકો મળવાનું અસીમ સદ્ગ્રાહ્ય જરૂર્યાં! વધુમાં અનાયાસે મળેલા થોડાં રસિક મિત્રો મળ્યાં. ધણું ધણું!

મગજ અને ઈસ્કોતરાની પરની ધૂળ બંબેરી, ઈન્ટરનેટના વાળમાં કેસૂડાં શાશગાર્યાં.

કેસૂડો મનમાં અનેક સંદનો જગાડે છે; વસંતના રંગનાં, રસનાં, ઉન્માદનાં. જીવનના આનંદનું એ પ્રતીક છે. તેના રૂપ, રંગ, મરોડને અને તેની ફિલસુઝીને આકાર આપતાં શ્રી જીવેરચંદ મેઘાળીનું વર્ષોથી મનમાં ગુજરું ગીત યાદ આવ્યું. અભરાઈ ઉપરની ચોપડીઓ બંખોળી "સાચાં બેસણાં" કવિતા શોદી કાઢી, વાંચીને સ્મૃતિ તાજ થઈ અને ગાડી પાટે ચરી ગઈ.

કવિ એક ગીત લખીને બેઠો અને વિચારે છે કે આ ગીત ક્યાં સું લાગશે. ગીતને પૂછે છે.

રે કઈ બજારે જૈ કરાવું મૂલ તારા જી!
ને કિયે થાનક જૈ બિછાવું બેસણાં હો જી!

એક સૂચન કરે છે

પંડિતોની પોળમાં હો જ....
જ્યાં તેલ પાત્રાધાર કે ન
પાત્ર તેલાધાર?.....
યાં પોથીઓના ગંજ વચ્ચે
બેસણું છે ભાઈ રે હો જી?

ગીત ચીસ નાખે છે "ને! ને! કદી ને જી". બીજું સૂચન થાય છે પાંચ હજાર ગ્રંથોને સંધરતી હવેલીનું, જ્યાં

મેહોગનીને સાત મજલે
જ્યાં ધૂળ આપટનાર ચાકર
સાંચયે પૂઠા સુનેરી જી

પણ કોઈ ઉમળકો નથી આવતો. આગળ ચાલો

ન કિયે ઢામે બેસણા તારાં બિછાવું જી?
જ્યાં હુક્કી એજામિનેશન જી
ગોખી રદ્દી છે બાળ લેસન જી
પણ ન જાને કયાંય ભટકે
માયલાં મન જી!

કે પછી તને મોકલું

જ્યાં જીઝ્ઝ પાનાં, ચા પિયાલા
કુટલા ફિનસ તણું વન જી...

જુન ન જાઉ તેની દ્વિધા ચાલે છે.

જ્યાં નવી વહુ રંધે રસોડે જ
રંધે રતિ ને ઠામડાં મણ ભાર ફોડે જ,
અટપટ વધારી શાક વારંવાર દોડે જ

નિજ ઓરડે જ જ
ઓશિકડે દબાયેલ પુસ્તક બેંચી ખોલે જ
ને 'બેબીએ ફાડેલ પાનાં હાય!' બોલે જ!
સેજે ઢળને વાંચતી વહુ આંસુ ઢોળે જ.
એ નેન-કાજળ, ભાલ-કંક,
વાળ-તેલે જ
વિધવિધ લપડે મેકતી
પોથી વચ્ચાળે જ
ગમશે તને શું ગાન મારા?

ના પાડતા જીવ નથી ચાલતો.

જ્યાં પ્રેમ પાગલ જોબનિયાં ભમન્તા જ
દુનિયા તથી દૃષ્ટી ચુકાવી ભાજ્યવંતા જ
એકાન્તની કો આડશે અંધારામાં જે જ!
સુખના પિયાલા સામસામાં પીએ વૈ-દે જ.

....
એ હાસ્ય-રાતા, હોઠ-ઘાલે જ
એ જળભર્યા નેનો વચ્ચાળે જ
બ્રહ્માંડ ભરતી નેહ-નવલી બંસરી પે જ
ઓ ગાન મારા! બેસવાની હામ છે કે જ!

દેખે ઘબકંતુ કેસૂંકું બોલિયું રે જ

'હા એ જ એ રે જ!'
'એ થામ મારું જ.'

જોબનવંતા મનવાળાં, રસ, ગાન, તાન, વિનોદના પ્રેમીઓને હું આ
અર્પણ કરું છું. આશા છે કે સૌને ગમશે.

આભાર દર્શન

કેસૂંકું આકાર લેતું હતું તે સમયમાં જીણવટથી તેને અવલોકી, પગલે
પગલે ગ્રોત્સાહન આપવા માટે, પ્રકાશનની દુનિયાનો થોડો પરિયય
કરાવવા માટે, પ્રસ્તાવનામાં શ્રી જવેરચંદ મેઘાણીના ગીતની કડીઓ
વાપરવા દેવા માટે મિત્ર અશોક મેઘાણીનો-

જિંદગી આખી મારી અનેક ધૂનોને નભાવી છે તેમ આ એક ઘેલણાને
પોષવા માટે, જોડણીની ભૂલો શોધવા માટે, લખેલી વસ્તુઓ ઉપર
ચાસણીમાં ડબોણ્યા વગરના અભિપ્રાયો આપવા માટે અને વારંવાર
રસોડાની પાળીઓમાંથી આ કામ માટે મુક્તિ આપવા માટે કોકિલાનો-

મને વાણી સ્વાતંત્ર્યમાં ઘણી શ્રદ્ધા છે. અને મારા હિસાબે વાણીમાં
બોલવાણી, લખવાણી અને ગાવાણી આવી જાય છે. પરિણામે મને એવો
કોઈ વિષય લાગતો નથી જે આપણે અહિ રજૂ ન કરી શકીએ. મર્યાદા
ફક્ત મૂળ ફિલસ્ફૂઝીની છે.

હસવું સૌને ગમે છે. અંગ્રેજ લેખક ઓસ્કર વાઈલ્ડ કહી ગયો કે
બીજાને વીતી તે કોમેડી અને જાત પર આવે તે ટ્રેજેઝી. હું
આમાં સંદર્ભ માનતો નથી. પોતાની જાત ઉપર હસવાનો વિનોદ સૌથી
ઉત્તમ કક્ષાનો છે. આપણે ગુજરાતીઓ કંઈ ઓછા
છીએ? કોઈ પણ પાત્ર બજવામાં પારંગત હોય છે. નહિં તો દુનિયા
આખીમાં ગમે ત્યાં જઈને કેવી રીતે ગોઠવાઈ ગયા હોત? આપણે શા માટે
સરદારજીને ગોતવા પડે? માટે "ખાલી ગુજુઝો ઉપર જ હસ્તીએ" તો કેમ?
પેટ ભરીને હસીએ તો ય કોઈ કિરપાણ તો ન કાઢે?

નર-નારી વચ્ચેના મનામણાં, રિસામણાં, મજાક, ટીખળો, પ્રેમ અને
પ્રકોપ સદીઓથી, યુગોથી ચાલતાં આવ્યા છે. તેમાં હું કે તમે કંઈ પણ ફેર
કરી નથી શકવાના. તે વિષેની રમૂજ અનિવાર્ય છે અને પીપરમેટ જેવી
મીઠી મમળાવવા જેવી હોય છે- હોવી જોઈએ. તે આનંદનાં અક્ષયપાત્રને
શોભે તેવી વસ્તુઓ સાથે બેસીને માણી શકાય તેવી હોવી જોઈએ.
અવનવા શબ્દોમાં કંડારેલા વિચારો, કલાકૃતિઓ પ્રશંસા અને અહોભાવ
દેખાડે ત્યાં સુધી કશો જ વાંધો જ નહિં. આની બુધ્ય પાનીએ, વગેરે વગેરે
કહી અપમાન કરવાંમાથી અલિમ રહીએ.

તે છતાં બસે બાજુને સરખો સમય આપવામાં માનું છું. વર્ષોથી
ખોરવાઈ ગયેલી એ તુલાનું નિર્માણ કરવા બહેનોને આમંત્રણ છે!

કોઈએ એક પ્રશ્ન કર્યો. ગુજરાતી શા માટે? તેનો જવાબ આપું.

ગુજરાતી કુટુંબના વાર્તાલાપોમાં અફળાતા શબ્દો ગળથૂથી પહેલાં પણ
મગજમાં પાયા નાખી બેઠા હોય છે. એના ઢાળો, લહેંકા, શબ્દ-પ્રયોગો
જીવનમાં તાણા વાણાની જેમ વાણાઈ જાય છે.. એનું આકર્ષણ અજબ હોય
છે.

આજે અંગ્રેજમાં એટલાં બધાં પુસ્તકો, અનેકવિધ વિષયો પર મળે છે કે
વાંચવાનું ખૂટે નહિં અને દરકે દરેક વિષયના પિપાસુઓને સંતોષે. એક જ
વિષયમાં તરસ ન છીપે અને તે ગુજરાતી ભાષા ઉપર રચાયેલી કવિ,
વાર્તાકારોની સૂચિ. મલયાલમ, તેલુગુ, જાપાનીજ અને ચિનાન્જાને પણ
ઉપરના શબ્દો લાગુ પડે છે પણ મને આવડે એક ગુજરાતી એટલે તેની જ
હિમાયત કરવી રહી.

થોડાં સૂચનો આપું?

ગુજરાતી ભાષાના જુદાં જુદાં પાસાઓ, ગામ ગામની બોલીના
લહેંકા, ખોવાયેલા, યોજાયેલા અને આયાત કરીને અપનાવવા જેવા
શબ્દો. રસ પડે તેવા જૂની વાર્તાઓમાંથી ઉતારાઓ, નાટકોના ગીતો,
સંવાદોનાં, વિનોદનાં નમૂનાઓ, નવા યુગની નવી કહેવતો.....

આમંત્રણ

પારસી સમાજ રંગીલો અને ફળદ્વાર છે તેની ભાંતિ આપણને અદી મર્જબાને કરાવી. પણ એ તો આઈસબર્ગનાં ટોપકા જેવું (ભલે મોટો આઈસબર્ગ કહો). ખંખોળો તો ખજાનો મળે. કંઈ હાથ વગો હોય તો મોકલી આપો.

જુદા જુદા દેશોમાં ચુજાતીઓ વસેલા છે. તેમના તે દેશના અનુભવો, વાર્તાઓ, દુચકાઓ અને વાર્તાલાપો. ઈટરનેટથી આ જાતનો સહકાર ખૂબ જ આસાન થઈ ગયો છે.

વિનંતી

જંગલમાં જડ પડે અને કોઈ સાંભળનાર ન હોય તો અવાજ થયો કહેવાય? મહેમાન માટે રંધ્યું હોય અને આવેલા મહેમાન ખાઈને ગુપ્યુપ બેઠા રહે, તો મહેમાનનગતી કરવાનો આનંદ કેટલો ટકી રહેયો? એવો જ પ્રશ્ન, આ જાતનાં પ્રકાશનોનો થાય છે. માટે અવારનવાર તમારા પ્રત્યાધાતો મોકલતાં રહેજો જેથી કોઈ વાંચે છે તેવો ખ્યાલ આવે.

તસવીર ચન્દ્રેશ ઠાકોર

કેમેરામાં ફિલ્મ ગોઠવી
પ્રકાશ છિદ્ર અને
પડદાની ગતિની
વ્યવસ્થા કરી ચાંપ દબાય
એટલે તસવીર ઝડપાઈ જાય
એ તસવીર જોઈ આનંદ થાય
એ આલભમમાં ગોઠવાઈ જાય
અને ક્યારેક રંગે પીળી પડે
ક્યારેક ચુંથાઈ પણ જાય

અને બહુધા ભુલાઈ પણ જાય.
પણ આજે વખ્યો થયાં
અંતરરંગમાં ઝડપાઈ ગયેલી
અને ગોઠવાઈ ગયેલી
તારી પહેલી મુલાકાતની તસવીર
એવી જ છે.
આકર્ષક અને અકબંધ,
અનોખી અને અવિસમરણીય.
નો'તી કોઈ એ કેમેરામાં ફિલ્મ
નો'તું કેમેરાની વ્યવસ્થાનું યે ભાન
તો પઢી?
અને
એ કેમેરાની ચાંપ કોણે દબાવી હશે?

શૂન્યથી શરૂ શૂન્ય પ્રીતિ સેનગુમા

શૂન્યથી શરૂ શૂન્ય
જતાં જતાં પાછું વળીને એક વાર જોયું હતું,
દાખવી'તી કેંક કુમાશ, હાથને પક્ક્યો હતો
ક્યારેક, આચ્યાં'તાં વચન અવશ્ય મળવાનાં ફરી-
આ જ રાયું યાદ હું
બસ, આ, અને ન તારા સિમતને.
બસ, મૂકું વિશ્વાસ તારા શબ્દમાં ને સિમતમાં.
આદેશ મનને એમ તો કર્યા કર્યો'તો કેટલો-
કે છે જ કૃપણ કાળ તો, ને ભાગ્ય અન્યાયી જ છે;
જે મળે આનંદ તેનો, ને ધીરજથી જીવણું,
પણ હાય, જાણો છે હદ્ય જ્ઞાનાં તણું ખાલીપણું,

આપી દીઘી વિદ્યાય જેને આંખના જળથી નીરવ,
પાછા હવે બોલાવવા ઉપાય શું બાકી રહ્યો?

પ્રૌઢ પ્રેમ નટવરલાલ પ્ર. બુચ

મળે છે પ્રેમ,-ના પરવા મને તમ રૂપ કે વયની
કે ઘાલા ખોખરા માંહેય ચા મીઠી જ લાગે છે.

જીવન રહસ્ય મુકુન્દ મહેતા (સીફર)

ધીરે ધીરે
જિંદગીએ મને
તેનું રહસ્ય સમજાવ્યું છે.
કાશ,
એના ઉપયોગ માટે
એક બીજી જિંદગી આપી હોત!

વસંત મુકુન્દ મહેતા (સીફર)

કોઈ આચ્યું
સ્વિમત વેરી ચાલ્યું ગયું.
નિસ્તેજ વૃક્ષ
નવપદ્મવિત થયું.

સાથિયો કિશોર રાવળ

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં પૂર્વજોએ
માનવીનાં સૌ સુખ અને ખેવનાઓને
ચાર ખાનામાં ગોઈવ્યાં,
ધન-ધાન્ય, ધર-ભાર, આરોગ્ય અને સંતતિ.
કોઈ ગ્રાફિક ડિઝાઇનને
તેને એક સરળ, સુંદર આકૃતિમાં મૂર્તિમંત કરી
અને સાથિયો સર્જાયો!

તો ભલા મને એ તો સમજાવો કે
એક હિસ્ક પશુએ
તેની કલગી કરી માથામાં નાખી અને
અસંખ્ય, અસહાય માણસો પર અત્યાચાર કર્યો
તો
એમાં સાથિયાનો શો વાંક?
એ બિચારો કેમ દંડાય?

માનવજાત પડ્છાયાને ભસવાનું બંધ કરશે ખરી?

દાદાની દાદાગીરી કિશોર રાવળ

બીજા ગામનાં માણસો "આ તો ભાનવગરનાં" એમ કહીને અમારી ભાવનગરિયાની ઓળખાણ આપે તારે તમે એમ માનતા હો કે જવાબમાં ગુસ્સો કરીને એક વડચું મળશે તો એ તમારી ધારણા પાયા વગરની છે. અમે સમજી શકીએ છીએ કે બે જ અક્ષર ઉલટસુલટ કરીને આ રમુજ કરવાની લાલચ એટલી પ્રભળ અને લોભામણી છે કે મક્કમ મનનાં જ તેનો સામનો કરી શકે. મોટાભાગના તો લપસી જ જાય! જવાબમાં અચુક જ "છા, મોટાભાઈ, અમે સાવ ભાનવગરનાં" એમ કહીને એક મીઠું સિમત જ મળે.

એ અમારા ભાવનગરની જે જમાનાની વાત કરું છું ત્યારે ગામની સીમાઓ નાની હતી. ઘોધા દરવાજાથી ખાર દરવાજા સુધીની બે માર્ઝલના પટમાં શહેરની મુખ્ય બજાર અને મોટા ભાગની વસ્તી. એક ફાંટો વોરા બજાર અને નાગર પોળમાં થઈ ખોડિયાર દરવાજે નીકળે અને ત્યાંથી ખોડિયારમાનાં મંદિર સુધી જાય. બીજો ફાંટો દેરિસ રોડથી આંબા ચોક, સંઘેડિયા બજાર અને સ્ટેશન જઈ વિરમે. તેની પેલી બાજુ સ્મરશન અને થોડે આગળ પારસીનો ભસ્તો.

ઘોધા દરવાજાની એક શાન હતી. એક બાજુ ગંગાજળિયાનું તળાવ અને તેને કાંઠે કોઈ કાબેલ શિલ્પીએ આરસમાં કંડારેલી ગંગાજળિયાની દેરી. તળાવમાં બારે માસ પાણી રહે. સાંજે સૂર્યસ્તના અવનવા રંગોની પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં એ દેરી જૂઓ તો ખાલી પરીકથાઓમાં વાંચેલી અને કલ્પેલી સુંદર સૃષ્ટિ જોવા મળે. મનમાં જરૂર ખાત્રી થાય કે જગત મિથ્યા નથી.

તળાવની બીજી બાજુએ મોતીબાગનો મહેલ જેમાં મહારાજા ફૂષ્ટકુમારસિંહનો દરબાર ભરાય. દેશી જાડવાંઓ, અસોપાલવ, આંબા, લાલ પીળી અને સહેદ કરેણ, જાસુસ અને તેમાં અંગેઝેનાં બાગકામનાં પ્રેમ અને દ્રાદીનું નિરૂપણ થાય એટલે સોનામાં સુંગંધ અને સંગીત. વાહ, વાહ પોકારો. મોતીબાગની ફરતા, કાંગરાવાળા ગઢમાં મોતીબાગ કલબ જેમાં શું થતું તે મોટા ભાગના લોકોને મન એક સમશ્યા હતી.

ત્યાંથી જમણી બાજુ જાવ તો પિલ ગાર્ડન. પિલ ગાર્ડનમાં સાડા ચાર જાનવરનું એક ઝૂ. એક વાધ, એક બોખો સિંહ અને બે રાજાએ પકડેલા દિપડા.- અને બાકીનું અદ્ધું ક્યંતુ તે ઓળખાય નહિ એવા રૂપમાં. એ ચાર જાનવરોને રોજ ખોરાક જોઈએ ને? વાધ, સિંહ જોવામાં રસ પડે તેના કરતાં વાધ સિંહને નીરવામાં આવતાં માંસના ટુકડાને જોઈને પડતો. એક વખત મારાથી બોલાઈ ગયું કે આ તો તરબૂચ જેવું લાગે છે એટલે મારાં બા છ મહિના તરબૂચ ન ખાઈ શક્યાં. "મારા રોયાએ ત રબૂચ ખાતી બંધ કરી" એમ હપકો મળ્યો.

પિલ ગાર્ડનથી આગળ ચાલો તો રાજાનો નીલમબાગ પેલેસ અને તના પછી બોર તળાવ. તેમાં બારે માસ પાણી. ફરવા જવા માટે ગામ આખાનું એક પ્રિય સ્થાન. જુલતા પુલ ઉપરથી ચાલતાં એક ટાપુ ઉપરના બેન્ડ વગરના બેન્ડ સ્ટેન્ડ જઈને બેસતાં અને સાથે લઈ ગયેલી ચિનાઈ શિંગ ખાતાં.

બીજું ફરવાનું સ્થાન તખેશ્વર મહાદેવનું મંદિર. મોતીબાગ પેલેસથી ડાબી બાજુ જાવ તો રસાલો આવે, ત્યાંથી જમણા વાધાવાડી રોડ ઉપર હાલ્યા જાવ ત્યાં જમણી બાજુ ટેકરી ઉપર ફરફરતા ધજાગરાવાનું મંદિર ગમે ત્યારે જઈને બેસવા જેવું સ્થાન છે. આજે જયારે બોર તળાવ તળાવ રહ્યું નથી ત્યારે આ એક જ જોવા જેવી જગ્યા રહી છે અને તેનું આકર્ષણ આજે પણ એવું ને એવું જળવાયું છે. તળેટીથી રસ્તો ગોળાઈમાં આરસનાં પગથિયા સુધી પહોંચાડે. બે-ત્રણ ઈચ્છાના, છીછરાં ત્રીસ ચાલિશ પગથિયાંઓ ચડો અને ઉપર ડોકીયું કરો તો આરસનું એક લંબગોળ આંગણ, ફરતી એકાદ સૂટ ઉચ્ચી, દિવાલ કહો તો દિવાલ અને બેસવાની

જગા કહો તો તે. એ આંગણની વચ્ચે નાના માંદિરનું શિખર એ જમાનામાં ગગન ચૂંબી લાગતું હતું. ભાવુક હો કે ન હો, પણ માનવીએ ઉભી કરેલી, પોતનાં મનની ઉત્કર્ષ ભાવનાને સાક્ષાત સ્વરૂપ આપવાની તની શક્તિ ઉપર તો ફિદા થઈ જવાય. ભાવનગર જાઓ તો ત્યા વગર પાછા નો આવતા.

વાધાવાડી રોડ પર હાલ્યા જાવ તો ગધારિયું ખેતર અને તેની પાછળ ગોળીબારની ટેકરી. રાજાના સિપાઈઓ રોજ ગોલંદાજની તાલિમ લે.

સીધાં જાવ તો ભવ્ય શામળાસ કોલેજ અને વાધજીભાઈની વાડી.

આ ભાવનગરમાં જઈને મારા દાદા વસેલા. ચાર ચોપી ભાણોલા અને નોકરીની ચટપટી લાગેલી. કોઈનું પાથું માગી, લોટામાં કોલસા નાખીને ડગલાને અસ્ત્રી મારી, હતી તેના કરતાં વધુ ઉમ્મર દર્શાવી એક નોકરીના ઈન્ટરવ્યૂમાં પાસ થયા અને પોસ્ટ ઓફિસમાં કામ મેળયું. ખંત અને નિષ્ઠાથી પ્રગતિ કરી.

એક વખત કોઈ બળવાખોરની ટપાલ હાથ વગી કરવા એક ગોરા સાહેબે તેમના ઉપર ગેરકાયદે દબાણ કર્યું. તેનો અડગ રહીને સામનો કર્યો તે બદલ તે બીજા ગોરા સાહેબે પ્રશંસા કરી અને મોટું બિલું અપાયું અને દાદાનું નામ ભાવનગરમાં ઝાંડળનું થયું.

ભાવનગરના રાજાને એક બેંક ખોલવા વિચાર આવ્યો અને મારા દાદા તેમની નજરમાં આવ્યા. તેમને મેનેજર બનાવ્યા. દાદાએ પોતાના ગોડિયાના દીકરા જગજીવનને એસીસ્ટન્ટ મેનેજર બનાવ્યો. જગુ એક તો બ્રાહ્મણ અને તરવરાટ ઘણો. દાદાની પૂરી આમન્યા રાખે એટલે સરસ મેળ જાય્યો.

તેમાં ભાવનગરમાં વાત ઉડી. "ઇન્જલાઇમાંથી ઓલી રાણીએ સીધો દિક્કી ઓલા વાઈસરોય લિનલિથગોને તાર કરી ધઘલાવ્યો કે એલા આટલા વખતથી ન્યાં પડ્યો છ અને રૂં ભાવનગર જોવા નથી જ્યો." એટલે વાઈસરોય એની પલટન લઈ ને ભાવનગર આવે છે. ધૂમ ત્યારીએ થવા લાગી.

મોટી બજારનો રસ્તો તો સમજ્યા પણ પીર છબ્બાની ગલી અને ભાદ્યાની શેરીના ખાડા ખબડા એક રાતમાં પૂર્યાઈ ગયા. સાવરણિયે સાવરણિયે ગામ આખું વળયું. મોતીબાગ પેલેસને નવો ડિસ્પેન્સરનો રંગ લાગી જ્યો. ગંગા જળિયાની દેરીની બગલમાંથી વર્ષોના જામેલા લીલના પોપડા નાળીયેરનાં કાચલાંથી ઘસીને સાફ કર્યા. તાર ઓફિસ અને પોસ્ટ ઓફિસને પીળી માટીથી અને બેંકને ગળીયલ ચૂનાથી ધોયાં.

બિભારીઓને આદેશ થયો કે મુખ્ય રસ્તાઓ છોડીને બાજુની ગલીમાં જઈને ભીખ માંગવી. એટલે ગલીઓમાં ગડાઈ વધી. સવાર, સાંજ, બપોર, દિવસમાં ત્રણ વાર ફુવારાવાળા બંબા ધોરી મારગ ઉપર નીકળે. ધોતિયાવાળા તો સાથળ સુધી ધોતિયું ચડાવી માટીના છાંટણમાંથી બચે. બેરાઓ માટે હુકાનવાળાઓ બુમો મારી સમયસર ચેતવે અને તે બચાં બાજુની ગલીમાં જઈને કોઈ હુકાનના પગથિયે ચરીને પોતાને તેમની સાસુનાઓની ભઠકાંથી બચાવે. તે હિ સાસુના રૂપ સ્વરૂપની બીક, શીયળ લુંટાવાની બીકથી પણ વધતી.

આજના માર્કેટીયરો મૌમાં આગળા ધાલી દે તેવું એક કોતક થયું. પારિસ હેર કટિન્ગ સલૂનમાં, ન્યૂ ફાઈન કોલ-દ્રિન્ક રીપોમાં, બેંકુમાં, સ્ટેશન પર, નવરાબાગની બાજુમાં સીનેમાનાં પાટિયા પર લોડ લિન્લિથગો અને મહારાજા ફૂષ્ટકુમાર સિંહના ઝોટાઓ ચોટી ગયા. સાંભળ્યું છે કે સમશાનની હિવાલો પર પાપીઓ પણ ચિત્તા ઉપરથી ઉઠી પશ્ચાતાપ કરવા લાગે તેવાં યમરાજાનાં અને નરકની વાસ્તવિકતાના ભયંકર ચિત્રો વચ્ચે પણ કોઈએ વાઈસરોયની છબી લગાએલી.

ભાવનગરનાં માણસોને હું પૂરાં જાણું એટલે છાતી ઠોકી કહી શકું કે તેમાં લેશ માત્ર કરાક હોય જ નહિં. ખાલી ભોગપણ અને રાણીના જમણા હાથ જેવા માણસ આંગણે આવે તેને સૌચે માન આપવાનો વિચાર વધુ ઉંચું મંથન કર્યા વગર અમલમાં મૂકેલો.

ઘરે ઘરે કાયની લુંગળીમાં જીણી વરિયાળીની પીપરમેટ ભરી બે છેડે બૂધ મારી અને એક છેડે ગુંદરથી ચોટાદેલા યુનિઅન જેક વહેંચવામાં આવ્યા. વાઈસરોયનો વરધોડે ક્રાંથી અને ક્રારે ઉપદ્રો અને કયે માર્ગ જશે તેની ચારે બાજુ જાહેરાત કરવામાં આવી. ન્યાતી વખતે અને નાચા પછી અંભમાં કોકા કરાવતાં હું ઘમપણાડા કરતો ત્યારે મારાં બા કહેતાં કે "ઓલો વાઈસરોય જો ભાજી જશે તો કેશે કે આ કોનો નાદારો છોકરો છે, લઈ જાવ ધોબીથાટે સાફ કરવા." અને હું ડાખ્યો-ઉમરો થઈ જતો.

ભાવનગરના બધા બેન્ડવાળાઓને નવાં કપડાં આપવામાં આવ્યાં. પિતળિયા પાવા, બ્યુગલો અને લુંગળોને બ્રાસો લગાડી ચકમક્તા કરવામાં આવ્યા. કિટસન લાઈટોમાંનાં જળી ગયેલા રેશમી મેન્ટલો બદલાવવામાં અવ્યા. કોઈએ પૂદ્ધયું નો'તું કે ધોળે હિવસે કિટસન ક્રાં સણગાવશો. જોડા માટેના બુટપાલિશ આઘ્યા તે બે પદ્ધીના ચંપલો ઉપર ચોપાઈ ગયા. ભાવનગરના ક્રાં વાજાવાળા પાસે તે હિ' બૂટ હતા? ધોળા દાઢી મૂછ પર મેંદી લગાડવાનો આદેશ આપવામાં આવેલો. જેને મેંદીની ગંધથી બકારી ચડતી તેણે બુટપાલિશ વાપરી જીવાની હંસલ કરી.

મહારાજાની બે બગીઓ પર ઉકા મિસ્નીનાં, અમરત દરજનાં અને ફિરોઝ મિકેનિકનાં નજર અને હાથ ફરી વખ્યાં. નવી ગાદીયું શીવડાઈ અને એને ભજતાં, કપડે મહેલાં બટનો ટંકાઈ ગયાં. નફુયાને પાલિશ થઈ ગયો. રસાલામાંથી છ અરબી કાળા ધોડાઓ ધમારીને સક્ષ કરવામાં આવ્યા. ગહુર મિંયા અને તખુભાને વાઈસરોય દીપી ઉઠે એવા નવાં કપડાં અને વિલાયતથી મગાવેલી, ક્રાં લાકડી પુરી થાય અને ક્રાં દોરી શરૂ થાય તે ખબર ન પડે તેવી સંક્રદ ચાબુકો મળી. ગાડીની પાછળ ઉભા રહેવાળા પસાર્યા પોતાનો નવો ગણવેશ પહેરિને કુંદલી જનો અને મિત્રો આગળ પ્રદર્શન કરતા. કમ્મરની બરછી કાઢી કહે કે, "કોઈની દેન નથી કે વાઈસરોયને હાથ લગાડે. એક ઝટકે અંભમ લાવી દઉં. એનાં સગાં રોતાં રે ન કટક કરી પિલ ગાઈના દીપાને જમારી દઉં."

મંદિરોની ધજાઓ ધોવાણી- અને જે વર્ષના સૂર્યસ્નાન કરીને જળી ગઈ હતી તેને રાતોરાત જે મળે તે રંગના કપડામાંથી નવી શિવડાવીને બદલાવી દીધી. પોલિસની બંધુનું પાલીસ થઈ ગયા અને પોલિસલાઈનમાં દિવાળીની યાદ આપે એવા ધડકા ભડકા ચાલુ થયા.

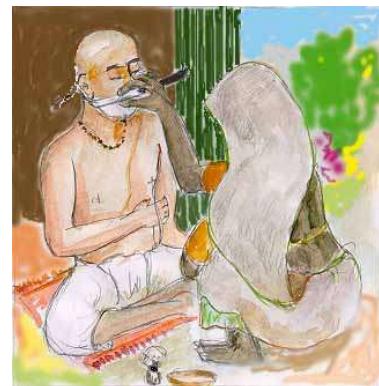
ભાવનગર સ્ટેટ રેલ્વે(બી.એસ.આર)ને લોકો બ્રાલણોની ગેરહાજરીમાં બામણ સંકટનિવારણ રેલ્વે કહેતાં. જેને ડાબે ખંબે જનોઈ હોય તેને તાંની નોકરીમાંથી કોઈ દી જાકારો નથી મળ્યો. મહારાજાને ગૌ-બ્રાહ્મણ-પ્રતિપાણ અમથા નહીં કીધા હોય!

રેલવેના એજિનોનો ચક્કયકટ વધી ગયો, મોટા ઉપરીએ પોતે આવીને રંગની પોપડી ઉખડી ગયેલા, જીવાની વટાવી ગયેલા ઉભાઓને નોખા કરી થોડા હિ ગેઢેચીના યાઈમાં દેશનિકાલ કર્યા. ઓઝિનને વાઈસરોયના આવવાના આગલા દિવસે ફુલતોરણથી નવાજ અને બધી દ્રોનું નવોડા જેવી કરી મૂકી. ગાઈમાસ્તરે તેના ટોપા ઉપર ચાક પાણી લગાડી અંધારામાં અછતી નો રહે તેવી કરી દીધી.

રાજના બધા અમીર, ઉમરાવ, ઓફિસરો, ગામના નગરશેઠ, તાંના ઘાણના માલિક આબિદભાઈ, લોખડ બજારના બેતાજ બાદશાહ સી. ચંપકલાલ(સી ચિરણજીવીનો કે ચોરનો એની ચર્ચા અવારનવાર ચૌટે થઈ થઈ પણ કોઈ એક મત નહોતું), "આહુનિક આઈસ ફેક્ટરી"ના માલિક પેસ્ટનજ પસ્તાકીયા વગેરે વગેરેને મોતીબાગ પેલેસમાં

વાઈસરોયના રિસેપ્શન માટે આમંત્રણ આપ્યું કે નવને ઉંકે મોતીબાગ મહેલમાં આવી જવું. "એક મિનિટ મોહું થાય તો સામુહુક માંડી જ વાગજો-પછી જોયુ જશે. વાઈસરોય તમારી વાટ નો જોવે" એમ મોહેથી સમયની અગત્યતા ગળે ઉતારવામાં આવી.

દાદા અને જગુભાઈને પણ એ કંકોત્રી મળી હતી. સામાન્ય રીતે દાદા કામે જાય ત્યારે એક ધોતિયું, ઉપર એક પૂરી બાંધનું, લિવરપૂલના શાર્ટિંગમાંથી જેરામ દરજ પાસે શિવડાવેલું પહેરણ, ઉપર એક છખ્પન ઈચ્ચનો બંધ ગળાનો ડગલો, માથે મલમલનો ફેટો. પગમાં પરમાણુ આપીને મેપા મોચી પાસે બનાવેલા, ખખ દઈને પહેરાય અને ખખ દઈને કદાય તેવા જોડા. પહેરણના બિસ્સામાં એક ભગવા રંગની પારકર પેન, ડગલાના અંદરનાં બિસ્સામાં સંકળીથી બાંધીલું ૨૭ હીરા વાળું સ્વિસ ઘડિયાળ. તે હિ સ્વિસ સિવાય ઘડિયાળ જ કોણ બનાવતું કે સ્વિસ છે તેમ કહેવાની જરૂર પડે? ગળે રદ્રાક્ષની માળા. બધા કપડાં સંફેદ. રોજ ધોવાઈને દોરી ઉપર સુકવાય. ત્યાંથી સીધાં પહેરી લેવાના. જગુભાઈએ માંડ ગળે ઉતાર્યું કે આ પ્રસંગે ઈસ્ત્રીવાળા કપડાં જરૂરી છે. આ પરી એટલે જગુભાઈએ ચકો ચાલુ કર્યા. કપડાને ગળી નાખી ધોવરાયા. ધોતિયું અને સાફાને ભાતના ઓસામણમાં જબોળી આર ચડાવરાવી. ધોબી અને તેની સાથે ઈસ્ત્રીનો પ્રબંધ થઈ ગયો. આગલી ઓશરીમાં જાડી જાજમ પાથરી, ઈસ્ત્રીમાં સણગતા કોલસા ભર્યા, એક તપેલીમાં પાડી ભરી ઈસ્ત્રી ચાલુ કરી. ભીજાને માથે બેસાઇયો કે "જોજે મળો કંઈ બાળી નો નાખે. ધોબાનું ભલું પૂંછવું." નિરવિધને એ તો પત્યું. મોજા પહેરવામાં દાદાએ મચક ન આપી. "એક તો મોજાં ચામડાનાં જોડાને એડે એટલે ઘરમાં નો લાલાય, બીજું ગામની ધૂળ અને ગંદવાડ એના ઉપર ઉં એને બીજી વાર લાથ કેમ અડાડાય? આ કાઢીને જોડાં બાજુએ મૂક્યાં અને પગ કળશો પાણી રેરી ધોઈ નાખ્યાં એટલે ભયો ભયો. પગ ધોવા સેલાં, મોજાંમાં કુથો."

ગઈ સાલ દાદાનો હજામ જશલો ગુજરી ગયો અને તેની વહુ લખુ રાત દાદા પાસે પોસ પોસ આંસુઓ રડી કે જો દાદા બીજો હજામ ગોતે તો પોતે અને બે બાળકો રખડી પડ્શે એટલે મે'રબાની કરીને એવું નો કરતાં. "પણ તો તારા છોકરાં મારું વહું કરશે?"

"ના બાપુજી, એ તો બચાડાં નાનાં છે. એને અસ્ત્રો આપો તો કોઈનાં ગળાં કપાય. હું જ હજામત કરી આપીશ. રોજ જશલાને હું દાઢી કરતી એટલે મને આવડે છે...." રક્ખક કરી દાદાએ દયાદૃષ્ટી કરી અને લખુને એ નિત્યકર્મ સોંઘું. આજ સુધી કંઈ ફરિયાદ કરવા જેવું નહોતું લાગ્યું.

सवारमां आदेश प्रमाणे लघु वहेली आवी गई. लाज काढ़ी, सामे साड़लो संकोरी उभडक बेठी अने दादानी आंखो न हेखाय एटलो छेडो उंचो करी, जेम एकलव्ये खाली पक्षीनी आंख उपर मीट मांडी हती तेम दाढी उपर केंद्रित थई. पाणी लगाइयु अने साबुनो कुचडे लगाई किंश फिंश करी अस्त्रो उपाइयो. अस्त्रानी छारोहार ऐनी ज्ञापण उपडी, "ते बापुज, आ वाईसरोय तेनी बायडीने पण हारे लावे छे? अने छोकरां छैया तो हशे ने? अने रेढां मूझीने ई शुं आंडी आवती हशे... अने केंद्रे के करशणाशिंग अमने सारी रीते राखे छे अने सौ परजा बधी वाते सुझी छे. कांडी चंत्या करवी ने..."

सबाकामां हजामत पुरी थई अने दाढी उपर फटकडीनो गांगडे धसी उभी थई, "ल्यो मोहुं जुओ." सामे बटडी गयेली धारवाणी आरसी धरी अने लघु राते हुकान वधावी. दादाए चमचमती दाढी उपर हाथ फेरवी चकासी अने घोतियांनी दोढीअे तैयार राखेली बे आनी लघुने आपी.

रोज तो कायमनी ठेवेली घोडागाई दादाने लेवा आवे. पण आजे भादाराजाए विकटोरिया भोकली आपी. वाईसरोय ज्ञाप ज्ञाप के मोटा ओङ्किसरो घोडागाईमां आवे छे तो राजाने नीचाजोषु थाय ने?

टापटीप करीने दादा तैयार थाया. विकटोरिया हाजर हती. बेटा अने रस्तामांथी जगुभाईने उपाइया. अमेषो तो केटलां दिथी लर्ह राखेलां भोजां हिम्मत करी आजे पहेर्या हतां. उगला पाइणथी पहेरणनी बायं देखाती हती अने अने कांडे सोनानीकफ-लिंक देखाई. दादा तेमने नाख-शिख नीहाणी रह्या. जगुभाई बेटा एटले पहेलो मश्श कर्या. "जगुभाई, ते आजे पाठ पूजा कर्या हतां के रही गयु?"

"अरे बापुज, आजे जरा वधु समय तेने भाटे गणाय तेथी हुं चार वागे उठी गयेलो. एटले आजे मंत्रोच्चार पूरो करी शक्यो."

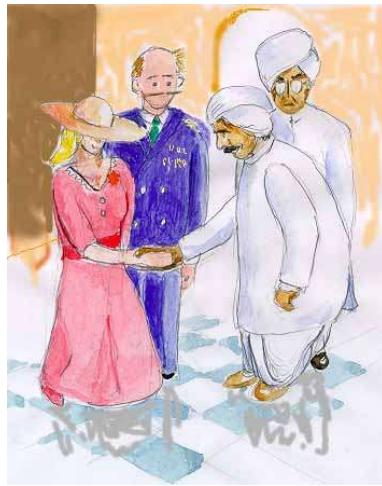
"एटले रोज पूरो नथी करतां अमे?" दादाए पकडूया.

"अमे तो नहिं..." जगुभाई लोचा वाण्या. दादाने थयुं के जवा दो बापडाने. संध हुवारके पहोच्यो. निश्चित जगाआ पर बधा गोठवावा लाण्या रहा. बामणिया चायनी व्यवस्था शिवशंकर महाराजनी उपर हती. तेमने बहर के दादा काढी ज पीअे छे एटले पेशीयल काढी बनावीने लाव्या, जगुभाई माटे चा. आम तो बहारनु क्रोई दि' कंठ दादा पीअे नहिं पण आ तो ब्राह्मणना हाथनी काढी एटले सतेज रहेवा भातर पी गया.

वाजा, बेंडनां अवाजे दूरथी संभणाया अने वरघेडे पासे आवतो लाग्यो. मने सुरवाण, कझनी ने उपर आभले भरेली बंडी पहेरावी, पँझ पावडर अने कोका करी, गाले मशनुं एक टीलुं(कोईनी नजर नो लागे ने?), बे लाखमां पहांची अने पगमां लाल भोजडीओ. हाथमां पीपरभीतवाणो धजागरो पकडावी भारां बा अने बापाज बीज दोस्तो साथे तणावे लर्ह गयां. पेला भुंगणीवाणा वावटामांथी कोई पीपरमेट खावा नोतुं देतुं तेनो मनमां रोष हतो. थोडो कछाओ हतो. वरघोडामां आगण घोडा, पछी लुलतो छाढी, पोलिसनी कताळं, पछी वाजावाणाओ "भारां भाभी केवां सोहामाणां" वगाडता वगाडता आव्या. नवा पेला नाटक "बिंबीसार" नुं लोकप्रिय गीत हतुं अने भावनगरनी प्रज्ञाने गांडी करी मूँझी हती. अजाइयो आंगणे आवे ने तेनी वहुने भाभी कहीअे तो तेने केवुं भीहुं लागे? आनाथी सारुं कवुं गीत आज माटे मगे?

एटलुं ज्ञेयु अने मारी आंखो घेराणी. वाईसरोयने जोयानुं याद नथी. भारां बाबे मने पाइणथी कवुं, "वाईसरोयनी गाडी आवी एटले ऐनी नजर तारा उपर परी. गाडी उभी रभावीने ए पासे आव्यो. कडे कु आ भुरियुं छोकरुं कोनुं छे? में कवुं के मने बहु गमे

छे आपी हे. तो में तो कुंजामांथी पाणी काढी फरती एक हनमाननी आपण करी कीदृुं के जो आमां पण मूँझ्यो तो हनमान तने पांचे. ए तो अवो बी ज्यो के दोरीने गाडीमां ऐनी मठम पाइण बेसी ज्यो." हुं बची गयानां आनंदना नशामां तेमना खोणामां लपाईने सूर्य गयो.

हवे आपणे मोतीबागमां शुं थयुं ते ज्ञेईचे. पोलिसनुं बेंड अंदर आवी एक खूऱ्यामां गोठवाई गयुं. बाकीना वाजंवाणा माटे पाइण चा पाणी अने जलेबी गांठीयानो बंदीबस्त हतो एटले हडेडाट त्यां उपडी गया. वाईसरोय, अने तेनो एक लाथ पकडी तेनी मठम, धीमे धीमे पगायिया चडी लोलमां दाखल थायां. तेनी पाइण राजकोटथी एजन्सीनो एक गोरो ऐनी बायडी हारे आव्यो. राजा तेना मोलामां सिंहासने बेटा रह्या. दिवानासाहेबे सामा जर्नीने वाईसरोयने आवकार आप्यो अने राजा पासे लर्ह गया. राजाआ उभा थर्हने शेकेन करी. पछी पहऱ्यासी साहेब लोल फरता वाईसरोय अने तेनी मठमने लर्ह गया अने एक पछी एक बधा माझसोनी साथे परियय कराव्यो. पेला पेस्तनज्ञनो वारो आव्यो एटले अमेषो वाईसरोय साथे शेकेन करी अने पछी पेली मठम सामे लाथ धर्यो. पेली बेशरम मठमे पण जरा य अयकाट वगर पेस्तनज्ञनो लाथ पकडी शेकेन करी. जगुभाई ए सांभण्यु हतुं पण आ तो प्रत्यक्ष ज्ञेयु के अजाइया स्त्री पुरुषो एक बीजानो लाथ पकडी शेकेन करे.

पेस्तनज्ञ पछी आलिद्भाईचे अने बीजा एक बे जाशाए मठम साथे हस्तधूनन कर्यु. त्यां दादानो वारो आव्यो. दादाए वाईसरोयनी साथे लाथ मिलाव्या अने तेनी वहु सामे बे लाथ जोरी नमन कर्यु. ओषे, मारी वालीअे, पण सामे नमस्ते कर्या. क्यांथी शीधी हशे ते राम जाणे.

जगुभाईनो वारो आव्यो. बहु उत्साही तेणे वाईसरोय साथे लाथ मेणव्या अने पछी लाथ लांबो करी तेनी मठमने धर्यो. एक सिमत आपी अमेषो पण लाथ लांबावी शेकेन करी अने धीमेथी बोली "ध्लीजूद."

दादा कतराती आंभे ताल ज्ञेई रह्या अने अंदरथी धूऱ्याकूऱ्या थई गया. मननो उभरायेलो गुस्सो मांड दाबी राख्यो. प्रसंग पूरो थयो अने माझसो विखराया एटले "मारे गाममां जवुं छे. तुं तारे गाडीमां धरे पहांची जा. हुं मेण आवी जाईश. अने जगुभाई, सांजे तुं जरा आवीने सांजे मणी जजे." तेम कडी दादा जगुभाईची छुट्टा पड्या.

सांजे साडा चारे दादानो रोजनो कार्यक्रम के घरमां कोङी भी, वाईसरोय एवं ईडिया लर्ह बहार बावरनी बाजुमां, पीपणा नीयेना बांकडे

જઈને બેસે. અગ્રેજ ભાષાની આંટીધુંટીઓ સમજવા પ્રયત્ન કરે. તેમાંથી અંગ્રેજ સરકારની કાબેલીઅત પર અચંબો પામતાં. આ માળા સાળા જાને હેઠિયા પણ કેટલાં આગાલ વધ્યા છે? એમના અનુભવમાં જે જે પ્રિસ્ટીઓ આવેલા તે બધાં હિંદુ ધરમ તજ્જેને વટલાયેલા મજ્યા હતાં, અને બધાં અંગ જે જે પ્રિસ્ટી. તેમાંથી તેમને ચોખું ફિલિત થયું કે બધા અંગ્રેજો મૂળમાં હેઠિયા જ.

જગુભાઈ આવી ગયા અને બાજુમાં બેઠા. બેઠા એટલી વાર. દાદાએ આખી બાપોર શું કહેવું અને કેવી રીતે તેના શબ્દો ગોઠવવામાં ગાળી હતી.

"જગુ, ચોરાશી લાખ જન્મે માંડ માનવીની યોનીમાં જન્મ મળે છે. તો તેમાંથી બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં જન્મ બહુ જ ભાગ્યશાળીને મળે. આવેલી આ એક તક કોઈ અણવી નાખે તેને શું કહેવું? તને જરાય શરમ નો આવી કે તારો બાપ જાણશે તો કેટલો કચ્ચવાટ થશે? કુટુંબનાં પુષ્યો બધાં એક નભિરાએ પળમાં વેચી સાટી ખાંધાં? આપણી આખી જ્ઞાતિને મોઢે મશ છી ગઈ!" ભંવા ઉપર ચરી ગયા, રોષ પૂરો પ્રજ્વલિત દેખાતો હતો. જગુને ખબર ન પડી કે તેનાથી આવો તે શું કાળો કામો થઈ ગયો હતો.

"પણ, બાપુજી, મને ખબર નથી પડતી કે મારાથી શું ભૂલ થઈ ગઈ."

"કિકલો છો તે ખબર ન પરે? બે છોકરાનો બાપ થ્યો અને ખબર નો પે કે શું કર્યું એ છોકરાને શું ઉછેર આપવાનો? ખબર નથી પડતી મારો બોલ્યો.

"બીજાની બાયડીને હાથ લગાડે તે બ્રાહ્મણના સંસ્કાર કહેવાય?"

હવે જગુભાઈને સમજાણું. "પણ બાપુજી, આ તો એ લોકોની રસમ છે. એમના સમાજમાં હાથ મેળવવાનું અજુગતું નથી?"

"એ તો હેઠિયા છે. પ્રિસ્ટી થઈ જા પછી વાંધો નહિં. તુંકો વગાડીશ કે ઈતિહાસમાં આ પહેલો બામણ પ્રિસ્ટી થઈ જ્યો. બહુ રૂપાળો લાગીશ. જગુ મટીને જેકસન થાઈશ? વરવો લાગીશ કોટ પાટલુનમાં, વરવો! હં..."

"પણ બાપુજી, પેલા પેસ્તનજી..."

"ઈ પસ્તાકીયો ઔદ્ઘર્ય બ્રાહ્મણ છે? એ કુંવે પડે તો તું પડીશ?" પછી એક નવો વિચાર આવ્યો. "આ નાતમાંથી કાઢી મુકશે તો તારા છોકરાને કોઈ કન્યા નહિં આપે ઈ ખબર છે?"

જગુભાઈ સમજી ગયા કે મામલો બગર્યો અને વધુ બિયકે તે પહેલાં જરા મોડવી લેવો રહ્યો. ઉભા થયા અને બાપુજીના પગ પકડી લીધા, "બાપુજી, ભૂલ થઈ ગઈ. હં આ સાહેબોથી અંજાઈને મારગ ભૂલ્યો. મારા મનમાં કંઈ કાણું હતું જ નહિં. હવે તમે કલો તે કરું. મને માફ કરો. તમે મને રસ્તો ન દેખાડો તો હું જઉ ક્યા? બાપુજી, બાપુજી. ધૂસ્કે ધૂસ્કે પોક મૂકી.

"આમ બાયડીની જેમ રડવા કેમ માંડ્યો. છાનો રે." ધોતિયાને છેડે જગુએ આંખો લૂંછી. દાદાએ બૂમ મારી ભીખાને બોલાયો અને પાણીનો ઘાલો મગાયો. જગુભાઈ સ્વરસ્થ થયા, દાદાનો ગુર્સો જરા ઓસર્યો.

"જગુ, મને ખબર છે કે હિલનો તું ચોખ્યો છો. પ્રયાશિત કરી નાખ. અને ન્યાતને જમાડી દે એટલે સૌ સારા વાનાં થઈ જશે. અને જો, બહુ ડાયો થઈને શેનું પ્રાયશિત છે તેનો ઢંઢેરો નો કરતો. આજનાં સૂતેલાં ભૂતો ક્યારે માથાં કાઢે તે કેવાય નહિં. શંભુરામ ગોરને કહેવું કે જરા મનશુદ્ધિની જરૂર છે એટલે કરું છું. ન્યાતમાં કહેવું તેં પગાર વધારા માટે બાધા રાખી તે ફળી એટલે યજ્ઞ કરાયો અને સૌને જમાડ્યા એટલે બધું બરોબર થઈ જશે."

જગુ આ તક છોડે? "બાપુજી, બીજાં તો ઠીક પણ આ મંદી તો કહેતી ફરે કે નાત જમાડી પણ મેં કાઈ કોઈ પગાર વધારો જોયો નથી તો ત કલિફ થાય...."

દાદા ખડુખ હસી પડ્યા, "મારો બાપ નીકળ્યો હો. જો પાણી મૂક કે કોઈ દિ કોઈ મથમીનો હાથ નહિં કપડ."

પાણી હાજર હતું. જગુએ પાણી હાથમાં લઈ શપથ લીધા.

"કાલે બેંકમાં પગાર વધારાના કાગળની યાદ દેજે. ભુલતો નહિં"

જગુ એ ભૂલે? "વાઈસરોયના રિસેષનમાં ભાવનગર ગામની સારી છાપ પાડવા માટે જગુજીવન ત્રિવેદીને મહિને પાંચ રૂપિયાનો પગાર વધારો કરવામાં આવે છે." એવો તુમાર લખાણો.

ગોર મારાજનું તરબાણું ભરાણું, બ્રાહ્મણો લાણું જમ્યા, મંદ્ર ગામમાં પહોળી પહોળી થતી ફરતી કહે "એમણે એવો તો છાક વાઈસરોય અને એની મથમ ઉપર બેસાડ્યો કે બાપુજી મોઢામાં આંગળા નાખી જ્યા કે કોક દિ આ મારી ગાઢી લેશે."

દાદા પોતાના લાડકા આસિસ્ટન્ટ ઉપર પૂર્વવત ગર્વિષ થયા.

"અને ઓલા વાઈસરોયે," ભાવનગરમાં વાત ઉપરી કે, "રાણીને રિપોટ મોકલાયો કે આંઈ ફાંફળ છે. દોમદોમ સાયબીથી રે" છે અને વાંદરાએ કીદ્યું કે જગત વધારિયે તો વાંદો નહિં. તો મારે બેટે, બંદર ઉપર નાકાંદ્ધી કરી અને દિવાન સાહેબ બેઠા રોવે છે કે કયાં આ બલાને આટલાં માનપાન આયાં."

નસીબના પાસાં

રહસ્ય કથા

કિશોર રાવળ

અખાડ મહિનાની વેરી અંધારી રાત હતી. અચાનક આકાશમાં વીજળીનો મોટો ચમકારો થયો. ચમકારા પછી થોડી વારે ઉપરવાળા મગજામાં નવો તુક્કો આવ્યો હોય તેમ બી ગયેલાને વધુ બિવડાવવાના વિચારથી મોટા અવાજો પણ સાઉંડ ઇફેક્ટ માટે ઉમેર્યા.

પ્રહુલ્ય (તેના નામનો અંદાજ તેના મોં પરથી કાઢવો આજે ખુબ જ અધરો હતો) કરમાયેલા મોઢે મંદિરની પાછળાની ગલીમાંથી નીકળી નથી કંઠે જવા નીકળ્યો. તેનાથી વીસ ડગલા પાછળ અમિતાભ પણ હમદર્દી દેખાતો હોય તેમ લબદ્ધિ પૂંછદીએ ચાલ્યો આવતો હતો.

અમિતાભનો પરિચય આપું? તેનું નામ પ્રહુલ્ય, દિનુ, ગદુ અને ટીન્ડોરાની ચંડાળ ચોકીએ કેમ પાડેલું તે જાણવાની ચટપટી લાગી છે ને? એ પણ એક મજેની વાત છે. થયું એવું કે અમિતાભ એક ગલુદિયું હતો ત્યારે.... અરે જવા દો એ વાત. વાત શરૂ કરીશ એટલે અરેબિયન નાઈટનો બીજો ભાગ લખવો પડશે અને પ્રહુલ્યની યાતના વણસુણી રહી જશે. ફરી ક્યારે વાત કરીશ. મને યાદ આપાવજો ને!

પ્રહુલ્યનો કોયડો પદેલેથી માંડીને કહું. મૂળ તો તેનામાં નામ પ્રમાણે ગુણ. આનંદી સ્વભાવ, હમેશાં તાજાં ગુલાબ સુંધાને જ આવતો હોય તેવું પ્રસન્ન વઘન, વાતોમાં તાડકા મારવાની સ્ટાઇલ સૌને મંત્રમુગ્ધ કરે. કોઈને મદદરૂપ થવાની તક આવે તેવી ઝડપી લે એટલે દોસ્તી બાંધતા વાર ન લાગે. તેના બાપા ક્યારેક વઠતા કે, "દોસ્તોની આટલી લંગાર હોય? બધી વસ્તુમાં કંઈ મર્યાદા હોવી જોઈએ." પ્રહુલ્ય પાસે જવાબ તેચાર જ હતો. "ભાઈ, હસવામાં મર્યાદા ન હોય, એક ટંક ખાદું એટલે ચાલો

बीज टंके तैयार. अने, आपशे कही कही छीओ के बहु कमाशा, हवे मर्यादा आवी गई?" "बेस बेस, बहु डावो.." जवाब मध्ये.

भजावानुं पुरुं कर्यु एटले एक सरदारज्ञना कारभानामां तरत ज एक मनपसंद नोकरी मणी गई. किरपालसिंग भेझुं हता अने नवा नवा मशीनो बनावी वेचता हता. एक मीठाठना कारभाना माटे जलेबी बनावावानुं मशीन हमशां ज पुरुं कर्यु हतु. छापभानामां छापी होय तेवी जलेबीओ बने. जरा पश अवाज न करे तेवुं एक वेक्सु-म-क्लीनर तो थे। तो ज समयमां बजारमां मूकावानुं हतु. गये वर्ष फ्लश आजरु उपर कोई पश बहुज सरणताथी जोडी शके तेवी डिवाईस बनावी हती. तेनाथी लोक पोताना हाथने अशीशुध राखीने ज काम पतावी बहार आवी शके. थोडा ऋदीचुस्तोअे वांधो उठाओ के अत्यार सुधी छोकरांगोने "आ जमवानो, अने आ धोवानो" ऐम कही डाबा-जमशानो भेद समजावता. हवे पछी ओ भेद राजवानुं कोई कारळा नहिं रहे. अधर्म, अधर्म!

प्रहुक्षना गुलाबी स्वभाव अने मशीनानुं हाई समजवानी तेनी शक्तिथी प्रभावित थर्दि "कलसे आ जाओ" कही दीधुं. प्रहुक्षे पुष्ट्युं, "किरपालसिंग, आपको भी ये गांवका पानी लग गया ऐसा मालूम होता है!"

"ऐसा क्युं?"

"ऐसा हेनेकी बातमे अमदावाई मुंह जल्ही नहि खोलता. कलसे आ जाओ तो बोल दिया. बडी शुक्रिया. भगर तनभा क्या भीलेगी वो तो डिखाईये."

किरपालसिंग खडखाट हसी पड्या. "मैं दिखा हुंगा तुझे मैंने ये शहरसे क्या सीध पाया." एक पल रहीने हसता हसता बोल्या. "क्या त नभा चाहिये तुम्हे?"

प्रहुक्षे रोको जवाब आयो. "चार हजारसे कुछ कम नहि लुंगा."

सरदारना मों पर जरा गुस्सो आयो अने गर्जना सहित बोल्या, "नहीं कभी नहिं. केसी बात करता है?" पछी आंगोमां चमक आवी. "पांच हजारसे कुछ कम नहि भिलेगा. मंजूर है तो कलसे शुरू कर दो."

बने खडखाट लस्या अने हाथ भिलाव्या. सरदारे समजाव्युं के आ गाममां लोको भोटी भूल ए करे छे के पाईना लोभे, लाजो गुमावे छे. भाव बधानो जाणे, डिमत एकेनी नहिं. एक सारो माशास मने त नुं मुत्य समजता नथी अने कसी कसीने कामना आनंदनुं टीपे टीपुं नीयोवी नामे. परिज्ञामे काम करनार अने काम लेनार छंदगी आधी असंतुष्ट रहे. "आदभीका खुश रज्जो तो क्या चमत्कार होता है वो उनको कभी मालूम नहीं होता. ऐसी तक भिलनेकी कोई तक आने ही नहिं होता. तु अगर मुझे एक लाखका आर्हिया देता तो चालिस पचास टका तुमको भी भिलना चाहिये. पीछे हमारी गाड़ी पुरा ओटो-पार्टलट पे चलेगी."

ऐम बनेनो ऐवो तो सरस मेन मणी गयो. बने डिलोजन दोस्तो बनी गया. सरदार क्यारेक प्रहुक्षने पोताने घरे जमवा बोलावे, सरदारनी पश प्रहुक्षने जोडीने खुशभुशाल थर्दि जाय. आलु-पराठा, मध्यीकी रोटी, सरसोंका साग तो ढीक पश "दाल, रोटी, चिकन खाओ और ग्रन्जुके गुन गाओ" कहीने तांदुरी चिकन पश माशतो करी दीघो. प्रहुक्ष पश तेनी बाना हाथनी रसोई खावा तेमने घरे लर्ह आवतो. थे। तो ज वर्षतमां सरदार शिखंड पुरी, पातरां, थोकां वगेरेनां सपनां जोवा लाया.

तेमनी दोस्ती वधती चाली अने मुहुक्षनो पगार पश.

एक दिवस, कारभाने बगडेला मशीननी नीचे हथियार पडियार लर्हने सरदारज्ञ पहोच्या. कलाकेक माथाकुट करी दरद शोधी काढऱ्युं. बहु

संतोषधी नीचेथी बहार नीकज्या. "परहुल, ये मशीन की साथ काम करनेमें सबसे बडा सुख क्या है वो मालूम है? मशीनका हर पार्ट नीकालके देखनेसे ही मालूम हो जाता ही क्या बिमारी है और तेसे फिक्स की जाती!" पछी हाथ घसता बोल्या, "काश ये औरतें भी ऐसी होती होती ..."

"किरपालसिंग, कल सरदारनी भी बोल रही थी की काश मेरा सरदार गेहुंका आटा जैसा होता, तो मैं उसको टीप टीप के तांदुरमें लगा देती...."

बन्ना उभर तांडालीक हाडवेद्य गोतवा जवुं पडे तेवो धब्बो पड्यो. पश ते दिवसे कोई घराकी फिटरीमां जवानुं हतु अने जरा भारे कोट पहेयो हतो एटले ए मुलाकातनी जरुर न पडी.

किरपालसिंगे एक वात करी. कोई जलुंदर एक-बे दिवस माटे जवुं पडशे. कोई मशीननो भाग पुरो चकासीने पास करवानो हतो. पोताना कामनो बोज अहिं एटलो हतो के नीकज्यानुं पोताने माटे अधरुं हतु. "भैया, तुमको ही जाना पडेगा. ज्येष्ठा?"

प्रहुक्ष मेहेसाणानी उतरमां कोई दिवस नहोतो गयो एटले नवो प्रदेश जेवानो उत्साह हतो. त्यां जवानुं नकी थयुं.

जवाना आगला दिवसे सरदारनीअे सलाह आपी के जलुंदरमां कोई सरस छोकरी शोधी लावजे. "मुझे कोई शक नहिं के तुम एक अच्छा सरदार बन सकता. एक सीधी, सादी, भोली, भाली लड़की ले आना!"

सरदार कहे, "दो चीज बहुत मुश्किल है. बुधु सरदार और सीधी सादी सरदारनी..."

सरदारनीअे टहुको मूक्यो, "सच है. बहुत मुश्किल है! मुझे नसीबमें लिखा था तो जल्ही से ऐसा भिल गया...." कोश कोनी पट्ठी उतारे तेनी हरिझाईमां न्याय आपवो अधरो पडे तेवुं थर्दि गयुं."

पछी तो क्यां रहेवुं, क्या धाना पर खावुं तेनी सूचनाओ अपाणी. अने बीजे दिवसे प्रहुक्ष उपरुद्यो ट्रेईनमां.

सांजना थांडलो पांडलो स्टेने उत्यो. टेक्सी करीने किरपाले भलामाश करी हती ते 'सत अकाल गेस्ट हाउस'मां पहोंच्यो. रस्ते जतां मोटुं अचरज तो पाधरी अने दाढीवाणा, कोई हि' नहिं जोयेला तेटली संज्यामां, थोकबंध सरदारो जोयेला. बधाने कपाण, बे आंगो अने नाक ज देखाय! एक बीजोंने केम ओणभाता हशे तेनो विचार आयो. तेमनी सरदारनीअोने क्यारेक गोटाणा थर्दि जतां हशे अने केवा भांगरा वटाता हशे ते विचारथी मों पर एक लास्यनी लहेरी आवी गई.

अमदावादमां बधा माये टोपी अने मोढे जैन साधुओंनो मूमती पहेरे तो त्यां पश चंदुलाल, चीमनलाल, जेंतीभाई, करसनदास, माणेकभाईमां कांઈ तक्षवत शोधवो अधरो पडी जाय!

गाडी गेस्टहाउसना दरवाजे उभी रही तो दोडीने एक सरदार हसमुझे मोओ आवकार आपवा आयो. "अरे, चिंटु, ये सालडका समान उठाके पांच नंबर पे राख हे." एक ढुको, अभाद्राभाज आदभी कुटी नीकज्यो. लोंबंडना दागीना भरेली वज्जनवाणी बेग रकाबीमांथी लोको जे सिस्फतथी गुलाभजंबु उपाडे तेम उपाडी लीधी. कपडानी पेटी एक आंगणीअे लटकी.

रुम सगवडतावाणी हती अने तेनी बारी पाइली गलीमां पडती हती. "साब पीछे की रुम आपके लीओ रज्जी है. आगे की होटलवाला चिक्का चिक्का के फिलमके गाने सारी रात भजाता है तो सोचा की यहां नींद अच्छी आयेगी, ए.सी. चालु कर दो, बस आरामसे नींद आ जायेगी." कही ए.सी.नी चांप चालु करी. "भडांग कटकट, भडांग कटकट." करता अवाजथी "हंडी हवांये लहराके आयी." प्रहुक्षे फिर्याद करी के पेलाना वाजां करतां ए.सी. वधु अवाज करे छे तेनुं शु? मोटा बिलाडा जेव

મરક્યો. "સાબ, એક દફા રૂમ ઠંડા હો ગયા પીછે એસી બંધ કર દેના. ઔસે હી પાવર બાર બાર કટ જાતા હૈ. અગર રૂમ ઠંડ હુવા તો પીછે પાવર ભી ચલા જાય તો કોઈ પરવાહ નહિં" અહિં પણ સાલું અમદાવાદ જેવું જ છે. દુનિયા બધે સરખી.

જરા આરામ કરી, મોહું ધોઈ, પ્રહૃષ્ટ લટાર મારવા ઉપરથી. પછી છેલ્લે ધાબામાં જમીને સુઈ જઈશ એમ વિચાર્યુ.

પોણા ભાગની દુકાનોનાં પાટિયાં ગુરુમુખીમાં! ગુજરાતી જેવા લાગતા અક્ષરો ઉપરથી પાટિયાં સમજવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એકે શર્બત પ્રકાશિત થયો નહિં.

ગાંધીની કે રંગાટીની દુકાન બાજુ જાઓ તો એક સરખી મસાલાની ગંધ આવે. દરિયે માઠીમારોએ સુકવેલી માછલી પેટમાં બકારી ઉભી કરે. બકાલીને ત્યાં વધેલાં ઘટેલાં, સરવા માંદેલા કે સરી ચુકેલા શાકની વાસ પણ ભયંકર હોય છે. અહિં કઈ જૂદી જ વાસ વાતાવરણમાં ફેલાતી હતી. થોડિક જાણીની પણ ક્યાં સુંબેલી તે કલ્પી ન શક્યો. પછી ગાય ભેંશની ગમાંઝ યાદ આવી અને છાણ, મુતર અને ફાટી ગયેલા દૂધની વાસ સમજાઈ ગઈ.

જૂદી બોલાતી ભાષા, હરવાના, ફરવાના શરીરના હાવભાવો, બીજી લઢણો.....

મેં અનેક વાર મનને કશું છે કે આવા લાંબા લાંબા વર્ણનો લખનાર અને વાંચનારને કંટાળાજનક લાગે છે તે શા માટ લખવા જોઈએ? લેખકો જરા ઉદ્ઘામવાદી વિચારવાળા હોવા જોઈએ. પણ મેં જીયું છે કે જ્યારે છોકરીઓની વાત કરવી હોય ત્યારે બધા વાતને ગોળ ગોળ ચૂંધે અને પછી પેટમાંથી બલાર આવવા દે. આ સંકોચ, આ શરમ શા માટે? આ નબળાઈ સામી છાણીએ જ હલ કરવી રહી.

પ્રહૃષ્ટ (હું તેની વાત કરું છું, મારી નહિં એટલે કોઈ ગેરસમજ ન થવા હેતા, હો) અહિની છોકરીઓને જોઈને ચેમકી ગયો. પાતળાં સલવાર કમીજમાં અંગેઅંગનો તરવરાટ જૂદો જ હતો. વાતો કરતાં હાથનો મરોડ, આંખો નચાવતાં, હસતાં, મશકરી કરતા ટોળાંઓમાં એક લાપરવા મૂડ હતો, કુદરતે બકેલી અંગબંગી દેખાડવામાં ન કોઈ છપ, ન કોઈ કોલ કે લક્ષ્ણ! ખાલી જીવનના આનંદની એક મસ્તી.

પ્રહૃષ્ટને પ્રશ્ન થયો કે કદાચ અમદાવાદની છોકરીઓને પોતે અન્યાય તો નથી કરતો ને! કદાચ પોતાના કોભને કારણે પૂરી નીરખી નહિં હોય એટલે આ નવું લાગતું હશે. અહિં કોઈ ઓળખીતું નથી એટલે પોતે જરા મુક્ત મને, ઘાસ્તી વગર, ટીકી ટીકીને જોતો હતો અને એ નવી દૃષ્ટિથી દુનિયા જૂદી લાગતી હશે?

એક બે છોકરીઓએ તેને નિહાળતા જોયો, આંખમાં આંખ પરોવી. હોઠાના છિડા પર જરા સ્મિત ફરકાયું. પોતે પણ દેખાવમાં રડો રૂપાળો હતો તેનો ખ્યાલ ક્ષણભર આવીને વીજળીવેગે જતો રહ્યો.

પ્રહૃષ્ટને વિચાર આવ્યો કે મુંબઈનો નબીરો કાશિમર જાય અને ત્યાંની છોકરીના પ્રેમમાં પડે તે સિસેમાની સૂચીઓ તો ઘણી વાર જોયું છે. પણ સાચે પણ બની શકે? પંદ્રિતો ભલેને કહે કે પ્રેમની ભાષા શર્બો વગરની છે. પણ ક્યારેક તો જરૂર પડે કે "મને તરસ લાગી છે" "તને કેવા સમોસા ભાવે, પંજલી કે સિંધી?" "ચામાં આહુ ચાલે કે નહિં?" અને "પેલો કિશોર સાલો કેવા જાણ્યો છે!" તેમ કહેવાની જરૂર પણ પ્રેમ કરતાં પડે. અને એવી નાની નાની, બહુ ઉડા અર્થ વગરની વાતો પણ પ્રેમ કરવામાં જરૂરી, જરૂર છે!

વાતો કરવાનો ભાષાનો પુલ ન હોય તો પ્રશ્નયના પગલાં અશક્ય થઈ પડે. દેહ લાલિત્ય હોય, વાળના ચુંચાની છટા હોય,

તિરક્સ મૂછો હોય કે ભીની, ભૂરી આંખો હોય તો ય ભાષા વગર ગાડું અટકી જ જાય-પા માઈલે કે પચાસ માઈલે!

પાછાં ફરતાં ધાબામાં જઈને ખાંદું. સાદી, આંદબર વગરની જગ્યા, કોઈ આભુષણો કે દીવાલના તપ્તા નહિં, ન કોઈ મૂડ સેટિન્ગ હોય, પણ સ્વાદિષ્ટ અને સરસ, ગરમાગરમ ખાવાનું તદ્દન યોજ્ય ભાવે ધાબામાં મળે. ગેસ્ટ હાઉસમાં જઈ પથારીમાં પડતાં જ નવી દુનિયાના વિચારો મનમાં ઘોળાતા ગયા અને આંખ ઢળી પરી.

સવારના ઉઠી ટેક્સી લઈને પ્રહૃષ્ટ કામ પર ઉપરથી. રોજ સવારે ટેક્સી કરીને કામે જાય. સવારથી સાંજે મોઢે સુધી પેલા સખાયર સાથે કામ કરે અને સાંજે લોથ થઈ પાછો આવે. છેલ્લે દિવસે કામ પતાવી જરા વહેલો છુદ્દો થઈ ગયો. મનમાં થયું કે આજે બસમાં બેસીને ગેસ્ટ હાઉસમાં જઈ. બસ જરા ઉચ્ચી એટલે માણસો, રસ્તાઓ સરખાં જોવા મળે. જરા વધુ સારું દેખાય. કોઈને પૂછીને યોજ્ય બસ નંબર અને બસ સ્ટોપી માહિતી મળી અને બસ સ્ટોપ પર પહોંચી ગયો. બસ આવી, ચીરી ગયો. બારી પાસેની સીટ મળી ગઈ.

બે નણ બસ સ્ટોપ પછી ત્રણ છોકરીઓ બસમાં ચીરી. સામેની બાજુની બે સીટમાં ખડકાઈ. અંદર અંદર કઈ ગુપ્સુપ, કઈ ટીખળ ચાલુ હતું. એક વાદળી રંગના સલવાર કમીજવાળી છોકરી, જોતાં વેત જ મનમાં અડો જમાવે તેવી હતી અને પ્રહૃષ્ટના મનમાં જમાવ્યો અડો. ગોરો વાન, નમશો ચહેરો, મોટી મોટી ભૂરા-લીલા રંગની ક્રીકાઓ, અણીયાળી ભમરો! ધેરાં ચુલાબી ઓઠો પતંજિયાની પાંખોની જેમ પ્રહૃષ્ટના મનમાં ફંડાટ જમાવી બેઠી.

છોકરીએ તેની સામે મીટ માંડી, મીહું હાર્ય આંખું, ત્યારે હૈયું "ગલગ" અવાજ કરતું ઓગળી ગયું. પાંચ છ વાર આંખો મળી, હસ્યાં, આંખોથી કંકાં આમંત્રણોની આપ લે થઈ.

વચ્ચે એ છોકરીએ પોતાની એક નોટબૂક કાઢી, એક પાના પર બે ચાર લીટીઓ લખી. તેની સાહેલીઓ તેની મશકરી કરતી હતી પણ ત ની કઈ પરવા કર્યા વગર પાનું નોટબૂકમાંથી ફાડી, સરખી રીતે ઘડી પાડી. છેલ્લે કઈ નવો વિચાર આવ્યો હોય તેમ પ્રહૃષ્ટ તેની સામે જોતો હતો તેની ખાત્રી કરી બે હોઠોથી ચુંઘ્યું.

ત્યાં એમનું સ્ટોપ આવી ગયું. ગણે જાણીઓ ઉભી થઈ. પેલી નીલપરીએ જતાં જતાં આંખોનો ઈશારો કર્યો, પેલો કાગળ પ્રહૃષ્ટના જિસસામાં સાચીવીને ખોસ્યો. જિલ જિલ કરતાં તે બસમાંથી ઉત્તરી ગઈ.

ગાડી છીક ખાઈને આગળ ચાલી ત્યારે માયાજાળમાંથી નીકળી પ્રહૃષ્ટને પેલો કાગળ કાઢી વાંચવાનો વિચાર આવ્યો. તેને ભાન નહતું કે તેની ડકલી હજુ ખુલ્લી ને ખુલ્લી જ રહી હતી.

જડપથી કાગળ કાઢ્યો, ઘડી ખોલીને વાંચ્યો-વાંચવા પ્રયત્ન કર્યો. અરે, ભલા ભગવાન! જે લખ્યું હતું તે ખુબજ સુધર, સુંદર મરોડવાળા અક્ષરોમાં લખેલું હતું પણ ગુરુમુખીમાં! એક કક્કો ન સમજાય. મનમાં થયું કે પરદેશીની પ્રીત ન કરવી એ એનો નિર્ણય સાચો છે. એક ચિંડી પણ ન વંચાય તો આગળ ક્યાં વધાય?

ગેસ્ટ હાઉસમાં પહોંચી સ્ટેશન જવા ટેક્સી બોલાવી. સામાન ટેક્સીમાં મૂક્યો અને ગેસ્ટ હાઉસનું બિલ ચૂકતે કર્યું. નીકળતાં નીકળતાં વિચાર આવ્યો અને ગેસ્ટ હાઉસવાળા સરદારને પૂછ્યું કે એક થોડું કામ છે.

"ફરમાઈએ જી" સરદારે હસતા હસતા થઈ શકે તેટલી મદદ કરવાની તેયારી દેખારી.

"બાત યે હે કી એક લડકીને એક ચિઠી દિ હે. મુજે ભાષા નહિં આતી તો કુછ સમજ નહિં પાયા! આપ જરા પછ કર દિખાઈયે કી ક્યા લિખા હૈ"

"જુરુર, જુરુર. યહાં એક હસ્તીનાકે ફંદેમેં પડ ગયે તો કોઈ લાજવાબ લડકી હી હોની ચાહિયે!" સરદારે ચિઠી હાથમાં લીધી, ખોલીને વાંચી. મોં પરનું બધું હાથ ઉડી ગયું. મોઢાએ બલ્ક રિવર્સ મારી! ભાવ ત દન અવળી દિશામાં જઈ પડ્યો. બૂમ મારી. "ચિંઠા દોડતો આવ્યો.

સરદારે ચિઠી પ્રહૃષ્ટના બિસ્સામાં ખોસી. "ચિંઠા, ઈનકો પદકડકેએ નિકાલ યહાંસે." ચિંઠામાં વિવેક બુધ્ધિ ઓછી પણ ઘણો આજ્ઞાંકિત! ઘડકો મારી પ્રહૃષ્ટને ટેક્સીમાં ખોસીને બારણું બંધ કરી દીધું. કંઈ સમજ ન પડી. પ્રહૃષ્ટનું હૈયું ઘબક ઘબક થવા લાગ્યું.

"સ્ટેશન પર યે બદમાશ કો પહોંચા દો, ઝોરન!" ટેક્સીવાળો મૂડ સમજ ગયો અને ફાટેલા રોકેટની જેમ ભભડાટી કરતો ઉપર્યું.

પ્રહૃષ્ટ આકળા મને ટ્રેનમાં ગોઠવાયો. આત્મવિશ્વાસ પૂરો ચુમાવી બેઠો હતો. આ સમશ્યાએ એવો તો તેની જાળમાં ફસાવ્યો કે કંઈ સરખી ઉંઘ ન થઈ, "કંઈ નહિં. અમદાવાદ પહોંચી કિરપાલને પુછીશ" એમ મન મનાવ્યું.

અમદાવાદ પહોંચી બીજે દિવસે કામે ગયો. કિરપાલને એક નવો તુક્કો આવેલો. આપોઆપ વાળ કાપવાના મશીનનાં વિચારો તેણે ડ્રોઇનગમાં આંકલા. ફાંસના બળવા વખતે દગાદારોનાં માથાં જેવી રીતે ગિલોટિનમાં મૂકતાં હતાં તેવી રીતે માથું રાખો અને ગ્રીસ-ચાલીસ સેકન્ડમાં ધાર્યા પ્રમાણે બાબરી કપાઈ જાય. એની જીંશી, જીંશી વિગતો સમજાવી ત્યાર પછી જલુંદરનું પ્રકરણ ઉઘરયું. પ્રહૃષ્ટે જે રીતે બધા વિકટ પ્રશ્નો હલ કર્યા હતાં તે માટે કિરપાલે બહુ જ સંતોષ દેખાડ્યો.

પછી પ્રહૃષ્ટે છોકરીની વાત કાઢી. "કિરપાલ, હસ્તીના તો બહુત અચ્છી મિલ ગઈ. લેઝિન હતની ભોલી ભાલી ન લગી. યે તુમારી ભાષામે ચિઠી લિખી તો જરા પછ કર દિખા કી ક્યા કહેના ચાહતી હૈ!" પ્રહૃષ્ટે ચિઠી માટે ખમિસનું ગજવું ફોણ્યું. ગ્રાસકો પડ્યો. પણ પછી પાટલુનના બિસ્સામાંથી નીકળી. "તૂ ભી યાર સોચા થા ઈસ સે બડા ચાલુ નીકલા. દો દિનમે દોરી લગા દી લડકી કે સાથ!"

હાથમાં ચિઠી લઈ ખોલી, વાંચી. કિરપાલ ગંભીર થઈ ગયો. બે-ત્રાણ વખત ચિઠી વાંચી. જરા બારી તરફ ગયો, બે મિનિટ બારી બહાર મીટ માંડી ઉભો રહ્યો.. પછી પ્રહૃષ્ટ પાસે આવ્યો.

"પરહુલ, તુ તો જાનતા હૈ કી મૈં તુઝે કિતના ચાહતા હું! લેઝિન દેખો," ચિઠી તેણે પાછી પ્રહૃષ્ટના બિસ્સામાં નાખી દીધી. "મૈને સોચા કી મુજે એક ભાઈ મિલ ગયા." કિરપાલે એક હાથ તેના ખામા ઉપર મૂક્યો. તેને હળવે હાથેથી ભેંચીને ચાલવા લાગ્યો. પ્રહૃષ્ટ તેની સાથે દીમે પગલે ચાલ્યો. "યહ નહિં સોચા થા કી એક દિન એસા ભી આપેગા કી મુજે તુમે મેરેસે છુદ્દા કરના પડેગા. બડા હુંબ હૈ કી યહ નાતા આગે નહીં બઢ સકા. તુમ તુમ્હારે ઘર જાઓ. મૈ તુમ્હારા હિસાબ પૂરા કરકે ચેક લિજવા હુંગા. સોરી!" આંખોમાં આંસુ હતાં. પ્રહૃષ્ટ કંઈ પૂછવા ગયો પણ કિરપાલે જલ્દીથી બારણું બંધ કરી દીધું.

નાની મોટી સાઈઝની છોકરીઓએ ઈતિહાસમાં ઘણાની રેવડી દાશાદાશ કરી છે એટલે પ્રહૃષ્ટને તેની નવાઈ ન હતી. હતી માત્ર દિલને, મગજને ખોતરીખાતી સમશ્યા જે આજે પોતાની બુધ્ધિ-શક્તિની સીમા બહાર હતી. એ વિષે એક વેરી નિરાશા હતી. કિરપાલ સાથેનો સંબંધ ખુબ જ અગત્યનો હતો તેનું હુંબ તો હતું જ ભારે. નોકરીની ચિંતા ન હતી કેમેકે હજુ પણ દુનિયાને, છોકરીઓ વગરની દુનિયાને, પોતાની

કલ્યાન પ્રમાણે ઘડવા માટે પૂરો આત્મવિશ્વાસ હતો. એક શેરની કરી યાદ આવી છે તો કહી દઉં!

ભગવાન બચાવે આ ત્રણ બલાઓથી
વડિલોથી, હડિમોથી અને લલનાઓના લટકાઓથી!

આ તબકે આપણે આખાઈ રાત, વીજળીનાં ગડગડાટ અને પ્રહૃષ્ટ પાછળ ચાલતા અમિતાભ સુધી પહોંચ્યા. રહસ્ય કથા લાખો અને શરૂઆત અંધારી રાત, વીજળીના કડાક ભડાકાથી કરો, તેમાં એક કૂતરાની સમશ્યા ઉમેરો તો વાતાવરણ જામે. તેમાં લોહીનું ખાબોચીયું, એકાદ બે મદાં, જાડ ઉપરથી ટિંગાતું દોરડુ હોય, અદ્રસ્ય થઈ ગયેલી સોમલની બાટલી હોય, સગડીમાં અર્ધ બળોલા કે બાળેલા કાગળ વગેરે વગેરે મૂકો તો ખમણ ઉપર રાઈનો વધાર!

આ વખતે વાંચક ચોપડી બાજુએ મૂકી, ઉભો થઈને બારણું બરોબર ચકસે, બારીઓ બંધ કરી ઈસ્ટાપરી વાસે, હોય તો બારીના પડદા બંધ કરે નહિં તો એકાદ ચાદર કે જૂનો ધાબળો લઈ કંઈ યુક્ત કરીને બારીને ઢાંકી હે. રસોડામાં જઈને સ્ટવ પેટાવી એકાદ પ્યાલો દૂધ ગરમ કરે. અંદર સાકર, એલચી અને કેસર નાખો તો પૂરો ભભકો! પ્યાલો લઈ, પથારીમાં ગોદાન નીચે પગ લાંબા કરે અને બહાર આટલી ભયંકર ફુનિયા છે અને તેમાં પોતે કેવો ભાગશાળી છે તે બદલ ઈશ્વરનો પાડ માને. એક હાથમાં ખાલો અને બીજા હાથે ચોપડી લઈને વાર્તા આગળ વાંચવાનું ચાલુ કરે.

મૂળ ભાવના વાચકોને સર્કારામાં લેવાની છે. તેમાં સફળ થ એઓ એટલે જગ જત્યા. બધા લખનારા વાંચકોને રહસ્યકથાના રહસ્યો નથી શીખજાવતાં હોંટો!

પણ આપણે પ્રહૃષ્ટને વધુ એકલો ન છોડીએ તો સારં.

પ્રહૃષ્ટ વિચારે કે કેમ આનો તાગ લાવવો. એ નહીં કાંઈ એક જાડ શોધી તેની નીચે બેઠો. જાડ બહુજ અગત્યનું છે. પૂછો બુધ્ય ભગવાનને, અને વધુ આધુનિક માણસ જોઈએ તો ન્યુટનને. જ્ઞાન મેળવવા જાડ બહુ જ ઉપયોગી છે.(એક નારિયેળીનો આશરો ન લેતાં. માથે પડે તો કટાણે લોકોને આભડા જવું પડે!) પ્રહૃષ્ટને થોડી પળોમાં જોઈતું જ્ઞાન મળ્યું ગયું! મગજમાં આઈડીઆ આવ્યો અને "બિછડ ગયો ત નો મન કેરો સંશય..."

મામલો કાલે હાથમાં એમ ખાત્રી થઈ. ઘરે જઈને નિરાંતે ઉંઘી ગયો.

બાકીની વાત આપણે કાલ ઉપર રાખીએ તો કેમ? મને ઉંઘ આવે છે અને એકાદ પ્યાલો દૂધ ગરમ કરીને પીઓ તો ટીક.

ચાલો ત્યારે. ખેંચો ઉંઘ.

ગૂડ નાઈટ!

એક સૂચના: વાંચકોને આમંત્રણ આપું કે પ્રહૃષ્ટને મળેલી ચિઠીમાં શું લખ્યું હશે તેની અટકણ કરીને એ ચિઠીનો એક નમૂનો મોકલી આપેને! મહેરબાની કરીને ગુરુમુખીમાં ન લખતા. મને તે આવડતી હોત તો કોયડો ક્યારનોય ઉકલી ગયો હોત! સૌથી સારા નમૂના માટે એક દિવાલ પર લગાડવા જેવું ભયંકર ચિત્ર મોકલી આપીશ જેથી વાંચ્યા વગર પણ બી શકાય!

મને લાગે છે કે મોહું હસતું રાખીને હડહડતા વચ્ચાનો આપતા રાજનેતાની તાજી તસવીરથી વધુ ભયંકર શું હોઈ શકે?

ભજ્યાં

ભજ્યાં એટલે ભાંગ્યાનો ભેરુ, થાક્યાંનો આધાર. ગમે ત્યારે, ટુંકી મુદ્દતમાં તૈયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કાંદા સૌને ફાવે. ઋતુમાં કાચી કેરી વાપરો, અધકયરી કેરી વાપરો. ગળ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીખું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીડીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજમો, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણ્ણો!

દિસાબ સરભર

ઈદ્ર ગુહ્યા

વાત એમ બની કે નેપાલના એક વી.આઈ.પી. અમદાવાદની મુલાકાતે આવેલા. એમના માનમાં યોજાએલ સમારંભમાં ગુજરાત રાજ્યના એક પ્રધાન સાથે વાતચીતના અનુસંધાનમાં પ્રધાને પૂછ્યું, "આપ નામદાર ત્યાં નેપાળમાં શાનો હોદ્દો ધરાવો છો?"

નેપાળના મહાનુભાવ કહે, "હું રોયલ નેપાલ નેવીનો ચીફ કમાન્ડર છું" ગુજરાતના પ્રધાન હસ્તિને કહે, "આપ તો મજાક કરો છો! નેપાલને દરિયા કિનારો તો છે નહિ ને નેવીના ચીફ કમાન્ડર આપ કેવી રીતે બુન્યા?"

નેપાળી મહેમાને સિમત સાથે જવાબ આપ્યો, "કેમ ન બને સાહેબ, આપના ગુજરાતમાં દારુલબૂધીખાતું નથી શું?"

(ગુજરાત સરકારના પ્રત્યાધાત જાણવા નથી મળ્યા.)

પેઢી પેઢીનો ફેર
ઈદ્ર ગુહ્યા

કહે છે કે પંડિત નહેરુ સાંભળતા કોઈનું નહિ અને વિશ્વાસ ઘણાનો કરી બેસ્તા, કોઈ વાર તો આપાતો. (દા.ત. કૃષ્ણ મેનન)

ઇદિરા ગાંધી સાંભળતાં સૌને પણ વિશ્વાસ કોઈનો નહોતો કરતાં.

રાજ્ય ગાંધીનું સુખ કે દુઃખ એ હતું કે એ નહોતા કોઈને સાંભળતા કે નહોતા કોઈનો વિશ્વાસ કરતા!

ગુજરાતી કહેવતો
મંજુલા પટેલ

મારો મમરો: મંજુલાબેનનો પરિયય ઘણા વર્ષે તાજો થયો. એ દરમિયાન તેમણે કાન સરવા રાખીને આપણી છસો ઉપર કહેવતોનું સંપાદન કર્યું છે. એટલી કહેવતો માટે તો અહિ જગ્યા કરવી અધરી પડે એટલે તેમાંથી ચુટેલી થોડી અહિ પ્રસ્તુત કર્યું છું. વાયકો તરફથી વધુ પ્રેરણા મળે તો પુસ્તકાકારે આખા સંપુટને પ્રકાશિત કરી શકાય.

કિશોર રાવળ

લોહીની સગાઈ

મા તે મા અને બીજા વગડાના વા
મોસાને માંડવો અને મા પીરસે

છોરુ કછોરુ થાય, માવતર કમાવતર ન થાય
બાપ તેવા બેટા અને વડ જેવા ટેટા
સીટીબાઈને સીદકાં વ્હાલાં

માનવીની મોજણી

પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી અને વહુના લક્ષણ બારણામાંથી
આવતી વહુ ને બેસતો રાજ
લારીને પારી, નીવડ્યે વખાણ
ઉટના અઢાર વાંકા

ટાણું

દીકરીનું સીમંત અને બારમું ફરી વાર ન આવે
સો દિન સાસુના અને એક દિન વહુનો
કુકડો બોલે વ્હાણું ન વાય

લગ્ન જીવન

પહેલા સાસુ હરખાયા, પછી સાસુ હડકાયા
દીકરી ને ગાય, વાળો ત્યાં જાય
નબાળો ઘણી બૈયર પર શૂરો
લાકડાનાં લાહુ, ખાવ તો પસ્તાવ,
ન ખાવ તો પણ પસ્તાવ
વરકન્યા રાજ તો કયા કરે કાજુ?

આર્થિક વાસ્તવિકતા

હું રાણી, તું રાણી, કોણ ભરશે પાણી?
બાપને બખોરાં, દીકરીને ઘરચોળા
કાકા મામા કહેવાના
ઘરમાં હોય તો ખાવાના
માંગણા, હોરું અને મહિપતિ,
ચોથી ઘરની નાર,
એટલા અછત સમજે નહિ
લાવ, લાવ ને લાવ
વાંઢાને ઘેર વલોણું નહિ

અપાશરે ઢોકળાં નહિ.
ગરજ સરી કે વૈદ વેરી
બ્રાન્ધણ ફેરા ફેરવી હે, ઘર ન ચલાવી દે
ઘરના છોકરાં ઘંઠી ચાટે
ઉપાધ્યાયને આટો
ઉટ દાઝે ત્યાં મલમ કેમ પૂરો પડે?
કીરીને કણ, હાથીને મણ
ાંઘળો વરો ને પાંચું ચાવે.

શેરવી સાથે એરવી પીએ
રાજાનો મહેલ જોઈ, પોતાની ઝુપ્પરી ન બળાય!
વ્યાજ અને ભાડાને, ધોડાં ય ન આંબે
નાણાં વિનાનો નાથિયો, નાણે નાથાલાલ,
હુતો ને હુતી, ખાટલે ચડીને સૂતી

નાગાઈ

શિંગકે જાલો તો ખાંડો, પુંછકે જાલો તો બાંડો
નાગાને કુલે બાવળીયો, કહે મને છાંયો થયો
લાજવાને બદલે ગાજે છે

માંકડના માન કિશોર રાવળ

કિકેટનાં પ્રેમીઓને વિનુ માંકડની ઓળખાણ આપવાની જ ન
હોય. પહેલી વાર સેંચ્યુરી મારી ફુનિયાના ઈતિહાસમાં ભારતનું નામ
અળહળતા અક્ષરોમાં તેમણે દીપાબું!

નાગરી નાતે તે વખતના ગૃહપ્રધાન જ્યસુખલાલ હાથીના
પ્રમુખપણા નીચે વિનુ માંકડને માન આપવા એક સમારંભ ગોઠવ્યો. તેની
સમિતિના માણસો ગુજરાતના અધ્ય હાસ્યકાર જ્યોતીન્દ્ર દવેને
આમંત્રણ આપવા, તેમને શોધતા એક હોસ્પિટલના બિછાને પહોંચ્યો ગયા
જ્યાં કોઈ દર્દની સારવાર માટે ત્યાં હતા. થોડો વિચાર કરીને એક કાગળ
પર એક ટૂંકો સંદેશો લખી, એક પરબીરીયામાં બીડીને આપ્યો. "સભા
વખતે જ ખોલીને વાંચજો!" એમ સૂચન આપ્યું.

સભામાં વાંચવા ચીડી ખોલી તેમાં લખ્યું હતું, "ધન્ય છે નાગરી
ન્યાતને, જ્યાં માંકડને માન આપવા હાથી પણ પદારે છે."

ચાલો રમીએ

દૂર બેઠા બેઠા થોડી રમતો રમીએ. થોડાં વિચારો મનમાં છે અને નવા
વિચારોની ખોળ હમેશાં રહેશે. કેરી તુકાઓ આવે જેથી એક બીજા સાથે
દીખળ, તોફાન, મસ્તી કરી શકાય, તો આવવા દો આ બાજુ.

ખૂટતી કડી

આ સદીના ચોથા દાયકામાં, અલમોરામાં ઉદ્યશંકર નૃત્ય
શીખડાવતા હતા. તેમના પાસે ફાંસની એક યુવતી સિંહી તે શીખવા
આવી. એ બસે જણાએ પેરિસની પ્રજાને ભારતીય નૃત્યોથી ગાંડી કરી. ત
મની ખ્યાતી દેશ વિદેશ ફેલાણી તો મુંબઈની ગુજરાતી રંગભૂમિ પર કેમ
ન પહોંચે? એક નાટકમાં વણેલા ગીતની બે કડીઓ યાદ આવે છે તે નીચે
મુજબ છે.

છાની છાની, હૈયાની કરું વાત
પીયુ, પેરિસ જઈને
કાન ગોપીના ડાન્સીસ કરશું

વિદેશમાં વિખીયાત થાશું
થાશું, થાશું
વિદેશમાં વિખીયાત
પીયુ, પેરિસ જઈને

એ જ ઢાળ, એ જ છંદમાં, એ જ મૂડમાં આગળની પંક્તિ રચી
શકો તો મોકલી આપો.

મુંજવતો કાગળ

આ અંકમાં 'જાણભેદ' માં એક વાર્તા છે. તેને છેરે એક કોયડો
આપેલો છે. તેનો જવાબ મોકલી શકશો? થોડું ભજાંનું દહીં થશે!

અનર્થમાંથી અર્થ

અંગેજોએ કપની સાથે કંઈ પ્રયોજન વગરની રકાબી બનાવી
અને આપણે ચા રેડીને દારવા રકાબીનો ઉપયોગ શોધી કાઢ્યો. તેની જેમ
બીજી કોઈ અર્થ વગરની કે બહુ કામમાં ન આવે તેવી વસ્તુઓ માટે નવા
ઉપયોગ જરૂરી નથી?

સમસ્તરી શબ્દો

આપણે કેટલાક બહારના શબ્દો એવા તો આપણી ભાષામાં
વણી લીધા છે કે હવે પરદેશી લાગે જ નહિ. ફાર્સી બની ગયું ફારસ,
ડેક્ટરો થઈ ગયા દાકટર, અને કદાચ ખ્યાલ લશે કે હનીયાનું હરણિયાનું થ
યું, વિટામિનની કેખ્યુલ "સુપ્રાઇન" સુપ્રિયાદાન થઈ તે સાંભળ્યું છે?
યુસુનોદેલિયાને યોજનાફળી કહે છે તે તમારી જાણમાં છે? એવી રીતે,
મૂળ શબ્દનાં નાદને સાંચવી તળપદા શબ્દોમાં રૂપાંતર કર્યું જાણ્યું હોય તો
અમને પણ જાણવા દેશો. અથવા, એવા રૂપાંતરો કરવા જેવાં સ્ફુરે તો પણ
રચીને મોકલી આપો.

પિસ્તાની ઘારી

આશા મેધાણી

આશા મેધાણીના હાથની ઘારી ચાખો એટલે બધું મનોબળ ઓગળીને ક્ષયાં
જતું રહે તે ખબર ન પડે. પા ટુકડો જ ખાવાનો નિર્ણય કર્યો હોય તે છતાં
પણ આમતેમ નજર નાખીને બેઅંક ઘારી આસાનીથી પેટમાં પહોંચી
ગયાનો જાતઅનુભવ છે. આજે આશા તે બનાવવાના રહસ્યો આપણી
પાસે પ્રસ્તુત કરે છે. અચકાટ થતો હોય તો પણ પૂરો લાભ ઉઠાવશો એવી
આશા છે.

૧ સામગ્રીઓ

કેટલું	માપ	વસ્તુ	
૧	ક્રપ	ખમણોલું કોપરું	પૂરણ
૧/૪	ક્રપ	ખસખસ	
૧/૨	ક્રપ	ચણાનો લોટ	
૧ ૧/૨	ચમચા	ધી	
૩/૪	પાઉંડ	રિકોટા ચીજ	
૨	ચમચા	ધી	
૧/૩	ક્રપ	બદામ, છાલ વગરની	
૧/૨	ક્રપ	પિસ્તા	
૧	ચમચી	એલચી	
૧/૨	ચમચી	કેસર	
૧/૪	ચમચી	જાયફળ	
૧	ક્રપ	સાકર	
૧	ક્રપ	મેંદો (ઓલ પર્પાઝ)	૫૩
૧/૮	ક્રપ	વેજ. ધી (શોર્ટનિંગ)	
૧	ક્રપ	સાકર	
૩	ચમચા	ધી	લેપન

૨ પૂરણ

કોપરાને અને ખસખસને તેનો રંગ થોડો બદામી થાય ત્યાં સુધી અલગ અલગ લોફી પર ધીમે તાપે શેકો.

ચણાના લોટને દોઢ ચમચા ધી સાથે લોફી પર શેકો. જેવો રંગ બદલાયો લાગે એટલે ઉતારી લો. અને હંડો પડવા દો.

રિકોટાને બે ચમચા ધી સાથે સાંતળો. પાણી ઉડી જાય અને સૂકો લાગે ત્યારે ઉતારી લો અને હંડો પડવા દો.

બદામ, પિસ્તા, એલચી, જાયફળ અને સાકરને બ્લેંડરમાં નાખી જીણો ભૂકો કરી નાખો. પછી એ ભૂકામાં રિકોટા, ખસખસ, કોપરું નાખો પુરા ભેણવી દો. ગોળા વળે તેટલું ધી (કીમ ચીજ પણ વપરાય) લઈને તેની સાથે મેળવી દો.

૩ વેશભૂષા

મેંદો, વેજ. ધી અને જરૂર પૂરતું પાણી નાંખીને સુંવાળો, નરમ લોટ બાંધો. પુરણમાંથી બે ઈચ્ચ ગોળ અને પોણો ઈચ્ચ જાડી ઘારી બનાવીને એક ભીના કપડા નીચે મૂકો. લોટમાંથી પોણા ઈચ્ચના લૂવા બનાવી, ક ઈચ્ચ મોટા વર્તુન વણો. વચ્ચે ઘારી મૂકી, પડને ચારે બાજુએથી ઘારી ઉપર વાળી એક ચોટલી જેવું બનાવી બંધ કરો. ચીમટો ભરીને ખુલ્લા છેડાઓ એક સાથે ચોટાડી દો. હાથેથી દબાવીને કે વેલણથી થોડી વજી ઉપરની સપાટી પરની ઘડીઓ કાઢી લીસી કરો.

આ વખતે ધીમે તાપે ધીમાં બદામી રંગ આવે ત્યાં સુધી તળી લો.

લેપન માટેનું ધી જરા ગરમ કરી, સાકર ભેળવી દો. ખુબ ફીણીને કે બ્લેન્ડરમાં બ્લેન્ડ કરીને એકરસ બનાવી દો. ઘારી હંડી પડે એટલે આ મિશ્રાશમાં જબોળી થાળીમાં ઠારવા મૂકી દો.

(મારો મમરો: તળવાની સામે કોઈ કારણોસર વિરોધ હોય તો ઉપ્યોગ નીચે અવન ગરમ કરીને બદામી રંગ આવે ત્યાં સુધી બેઠક કરી શકો છો. કેલોરી ઓછી કરવી હોય તો ઘારી ઉપરનું ધી-સાકરનું લેપન સમૂહણું જતું કરી શકો છો- પણ પછી એ આશાની ઘારી જેવી તો ન જ થાય. હું તો ખાલી ઘારીના પૂરણના ગોળા વાળી, દબાવીને ચપટા કરી એમને એમ જ માણું હું. જરા એટી રસોયો હું એટલે એ રીતે પણ અનુકૂળ પડે છે. કિશોર રાવળ)

ખાતી વખતે મિત્રોને ભુલશો નહિ!

સૂચિ

શું	કોણે?	ક્યાં?
અખો ભગત	રવિશંકર રાવળ	૧
પ્રસ્તાવના	કિશોર રાવળ	૧
તસવીર	ચન્દ્રેશ ઠાકોર	૩
શૂન્યથી શરૂ શૂન્ય	પ્રીતિ સેનગુમા	૩
પ્રૌઢ પ્રેમ	નટવરલાલ પ્ર. બુચ	૪
જવન રહસ્ય	મુકુન્દ મહેતા (સીફર)	૪
વસંત	મુકુન્દ મહેતા (સીફર)	૪
સાથિયો	કિશોર રાવળ	૪
દાદાની દાદાગીરી	કિશોર રાવળ	૪
નર્સીબના પાસાં	કિશોર રાવળ	૮
હિસાબ સરભર	ઈદ્ર ગુણ્યા	૧૨
પેઢી પેઢીનો ફેર	ઈદ્ર ગુણ્યા	૧૨
ગુજરાતી કહેવતો	મંજુલા પટેલ	૧૨
માંકડના માન	કિશોર રાવળ	૧૩
ખૂટતી કરી	કિશોર રાવળ	૧૩
મુંજુવતો કાગળ	કિશોર રાવળ	૧૩
અનર્થમાંથી અર્થ	કિશોર રાવળ	૧૩
સમસૂરી શબ્દો	કિશોર રાવળ	૧૩
પિસ્તાની ઘારી	આશા મેઘાણી	૧૩